T.C.
BAŞBAKANLIK
GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ
BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ
SOSYAL EYLEM PLANI

HAZİRAN - 1999
ANKARA

T.C.
BAŞBAKANLIK
GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ
BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ
SOSYAL EYLEM PLANI

HAZİRAN - 1999
ANKARA

BAŞBAKANLIK GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI'NCA GAP'IN SOSYAL BOYUTU ÜZERİNE YAPILAN ARAŞTIRMALAR VE YAYINLAR

GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI, *GAP Sulama Sistemlerinin İşletme-Bakım Yönetimi Projesi Sosyo-Ekonomik Çalışma*, ODTÜ Sosyoloji Bölümü, Ankara 1993.

GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI, *GAP Bölgesi Toplumsal Değişme Eğilimleri Araştırması*, Türkiye Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara 1993.

GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI, *GAP Bölgesi Nüfus Hareketleri Araştırması*, ODTÜ Sosyoloji Bölümü, Ankara 1994.

GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI, *GAP Bölgesi Baraj Göl Aynası Altında Kalacak Yörelerde İstihdam ve Yeniden Yerleştirme Sorunları Araştırması*, Sosyoloji Derneği, Ankara 1994.

GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI, *GAP Bölgesi'nde Kadının Statüsü ve Kalkınma Sürecine Entegrasyonu Araştırması*, Türkiye Kalkınma Vakfı, Ankara 1994.

GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI ve UNDP, *Sürdürülebilir Kalkınma ve Güneydoğu Anadolu Projesi Semineri Raporu*, Şanlıurfa, 27-29 Mart 1995.

GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI, *Güneydoğu Anadolu Projesi Sosyal Eylem Planı*, Ankara-1995.

ÖNSÖZ

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Cumhuriyet tarihimizin en büyük projelerinden birisi. Sadece Türkiye'nin değil, gerek kapladığı alan ve fiziksel büyüklükler, gerekse de gerçekleştirmeye yöneldiği hedefler açısından dünyanın da en iddialı ve büyük projelerinden.

Başlangıçta Fırat ve Dicle havzalarındaki toprak ve su kaynaklarını geliştirmeye yönelik olarak tasarımlanan proje, 1989 yılında GAP Master Planı'nın hazırlanmasıyla çok sektörlü entegre bölgesel kalkınma projesine dönüştürülmüştür. Diğer bir deyişle, baraj, hidroelektrik santralları ve sulama yapılarının inşaasına koşut olarak, tarımsal ve endüstriyel kalkınma, altyapı, ulaşım, eğitim, sağlık, kültür vb. alanlardaki geliştirme çabaları da projenin temel bileşenleri olarak ele alınmış, bu faaliyetler arasındaki eşgüdümü sağlamak üzere de 388 sayılı kanun hükmünde kararname ile Başbakanlığa bağlı GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı kurulmuştur.

Projenin temel hedefi, yöre insanının gelir düzeyini artırarak, ülkemizin en geri kalmış bölgelerinden birisi olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile görece daha gelişmiş olan bölgeleri arasındaki gelişmişlik farkını orta vadede en aza indirmek, uzun vadede ise ortadan kaldırmaktır. Bu hedefe ulaşmada temel strateji olarak, bölgedeki su, toprak ve insan kaynaklarının geliştirilmesi benimsenmiştir.

Böylesine büyük bir kalkınma projesinin bölgenin toplumsal yapısı üzerinde köklü dönüşümlere yol açacağını belirtmeye bile gerek yok. Öyle ki, "kalkınma" salt bir ekonomik büyüme olmayıp, toplumun ve bireylerin yaşam kalitesinin yükselmesini içeren bir kavramdır. Konuya böyle bakınca, toplumsal dönüşümün kalkınma kavramına ilişkin olduğu görülecektir. Ancak burada yine de sorulması gereken iki soru vardır; bunlardan birisi, projenin genel olarak bölgenin toplumsal yapısını ve toplum içindeki farklı katmanları ne yönde etkileyeceği; ikincisi ise, projelere, sürdürülebilir bir kalkınma için elzem olan, toplum katılımının nasıl sağlanacağıdır. Aslında her iki soru birbiriyle ilintilidir. İkinci sorunun yanıtı büyük oranda, mevcut toplumsal yapının anlaşılarak birinci sorunun doğru yanıtlanmasına bağlıdır. Bunun yapılmaması veya yapılamaması durumunda yaşanabilecek olumsuzluklar, 1960'lı yıllarda yaşanan dünya deneyimleri ile sabittir. 1960'lı yıllarda azgelişmiş ülkelerde toplumsal yapıyı, bu yapı içindeki katmanlaşmaları ve toplum katılımını gözönünde bulundurmadan tasarımlanan ve uygulanan kalkınma projelerinin, belirli düzeylerde üretim artışları gerçekleştirmiş olsalar bile, toplum katmanları arasında büyük uçurumlara yol açtığı ve birtakım toplumsal sorunları beraberinde getirdiği görülmüştür. Hedeflerine ulaşmada da yeterli etkinliği gösterememişler ve kalıcı yapılar oluşturamamışlardır.

Aynı olumsuz sonuçları yaşamadan GAP'ta tüm toplumsal grupları kalkınma sürecine katma ve sürdürülebilir bir kalkınmayı gerçekleştirmek amacıyla, bu soruları yanıtlamaya yönelik olarak Başkanlığımca bölgede bir dizi sosyolojik araştırma yaptırılmış ve bu araştırmaların sonuçları ışığında gerekli tedbirleri almaya yönelik olarak da elinizdeki "GAP Sosyal Eylem Planı" hazırlanmıştır.

Proje tasarımlanmasında ve uygulanmasında katılımcılığı temel ilke edinen ve GAP'ta sürdürülebilir insanca kalkınmayı hedef alan "GAP Sosyal Eylem Planı"nın bölgenin kalkınmasına yeni bir ivme kazandıracağı inancıyla, bu planın hazırlanmasında emeği geçen Prof. Dr. Birsen GÖKÇE (Hacettepe Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi ve Sosyoloji Derneği Başkanı), Prof. Dr. Bahattin AKŞİT (ODTÜ Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Başkanı), Prof. Dr. Doğu ERGİL (Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi), Prof. Dr. Sema KUT (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Müdürü), Prof. Dr. Yakın ERTÜRK (ODTÜ Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi), Prof. Dr. Cemal TALUĞ (Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi ve A.Ü. Dış İlişkiler Koordinatörü), Doç. Dr. Ahmet SALTIK (Türkiye Kalkınma Vakfı Kırsal Kalkınma Koordinatörü), Sn. Filiz DOĞANAY (Devlet Planlama Teşkilatı Sosyal Planlama Dairesi Uzmanı), Dr. Selahattin ERHAN (Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi) ve çalışma arkadaşlarım Halil AGAH (Ziraat Müh.), İbrahim TUĞRUL (Sosyolog) ve Aygül FAZLIOĞLU (Sosyolog)'na özverili katkılarından dolayı burada teşekkür etmek istiyorum.

GAP Sosyal Eylem Planı'nın ülkemizin geleceği için hayırlı olmasını dilerim.

Dr. İ.H. Olcay ÜNVER
Başkan

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ i

I. GİRİŞ 1

I.1 AMAÇ 2
I.2 GEREKÇE 3
I.3 KAPSAM 4

II. GAP BÖLGESİ'NDE MEVCUT DURUM 4

II.1 TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL YAPI 4
II.2 AİLE YAPISI 7
A. Evlilik Örüntüleri 9
B. Evlilik Yaşı 9
C. Çok Eşli Evlilik 9
D. Başlık 9
II.3 DEMOGRAFİK YAPI 10
A. Nüfusun Kırsal ve Kenstel Dağılımı 10
B. Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı 11
C. Nüfus ve Nüfus Artış Hızı 11
D. Göç 13
E. Doğurganlık Özellikleri 15
II.4 SAĞLIK HİZMETLERİ 16
II.5 EĞİTİM DÜZEYİ VE HİZMETLERİ 19
II.6 ALTYAPI 21
A. Kırsal Altyapı 21
B. Kentsel Altyapı 28
II.7 YERLEŞİM DÜZENİ 28
II.8 İNSAN-TOPRAK İLİŞKİLERİ 30
II.9 İSTİHDAM VE GELİR 31

III. GAP SOSYAL EYLEM PLANI (POLİTİKA, HEDEF, STRATEJİ VE EYLEM PLANLARI) 33
1. ÖRGÜTLENME VE KATILIM 33
2. NÜFUS HAREKETLERİ VE YERLEŞME 35
3. EĞİTİM 37
4. SAĞLIK 39
5. TARIMSAL YAYIM 39
6. İSTİHDAM VE GELİR 41
7. MÜLKİYET VE ARAZİ KULLANIMI 43

IV. KAYNAKÇA 45

I. GİRİŞ

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), sekiz ilde (Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak) uygulanmakta olan, çok sektörlü, enteğre bir bölgesel kalkınma projesidir. Başlangıç itibariyle bir toprak ve su kaynaklarını geliştirme projesi olarak tasarlanan GAP, tarım, enerji, altyapı, endüstri, eğitim, sağlık, sosyal hizmetler vb. bileşenlerin de dahil edilmesiyle entegre bir bölgesel kalkınma projesine dönüştürülmüş ve bu yöndeki çabalara çerçeve oluşturması amacıyla da bir GAP Master Planı hazırlanmıştır.

GAP'ın temel hedefi, ülkemizin en geri kalmış bölgelerinden birisi olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile görece daha gelişmiş olan bölgeleri arasındaki gelişmişlik farkını orta vadede en aza indirmek, uzun vadede ise ortadan kaldırmaktır. Bunu sağlamak için, bölgedeki toprak ve su kaynakları ile insan kaynağını geliştirmek ve etkin bir biçimde kullanmak üzere gerekli önlemlerin alınması öngörülmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere, GAP salt kaynak aktarmaya yönelik bir "bölgesel kalkınma" projesi olmayıp, aynı zamanda ulusal kalkınmayı amaçlayan bir projedir.

Bütün kalkınma projeleri, toplumsal yapıya bilinçli ve planlı bir müdahaledir. Dolayısıyla toplumsal yapıyı değiştirici, dönüştürücü etkilere sahiptir. Entegre bir bölgesel kalkınma projesi olan GAP için bu çok daha geçerlidir. Bu nedenle, gerek projenin olumsuz toplumsal etkilerine karşı önceden önlemler almak, gerekse de toplum tarafından benimsenebilecek ve toplum katılımını sağlayacak tarzda projeler ve politikalar üretmek ve uygulayabilmek için mevcut toplumsal yapının çok iyi anlaşılması projenin başarısı ve sürdürülebilir bir kalkınmanın sağlanması açısından bir zorunluluktur. Bunun sağlanabilmesi ise toplumun bilimsel yöntemlerle incelenmesini gerektirmektedir.

Bu gerekliliği yerine getirmek amacıyla GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'nca bir dizi uygulamalı sosyal araştırma projesi yürürlüğe konmuştur. Bunlar sırasıyla;

a) GAP Bölgesi Toplumsal Değişme Eğilimleri Araştırması,

b) GAP Bölgesi Nüfus Hareketleri Araştırması,

c) GAP Bölgesi'nde Kadının Statüsü ve Kalkınma Sürecine Entegrasyonu Araştırması,

d) GAP Bölgesi Baraj Göl Aynası Altında Kalacak Yörelerde İstihdam ve Yeniden Yerleştirme Sorunları Araştırması, ve

e) GAP Sulama Sistemlerinin İşletme-Bakım ve Yönetimi Projesi Sosyo-Ekonomik Çalışma'dır.

Herbirinin birtakım özel konuları olmakla birlikte, genel olarak bölgenin toplumsal yapısı üzerine de bilgi toplayan bu çalışmalar, bu alanda bir başlangıç oluş-

turmaktadır. Bundan sonraki aşamada yapılması gereken, bu çalışmaların sonuçları doğrultusunda planlamalar ve uygulamalar yapmak, uygulama sürecinde özel amaçlı araştırmalara yönelmektir. Bu yapılabildiği oranda, toplumca benimsenebilir, halk katılımı ve katkısının sağlandığı projelerle sürdürülebilir bir kalkınma çabası gerçekleştirilebilecektir.

Bu sürece bir başlangıç olarak, GAP Bölge Kalkınma İdaresi tarafından, ODTÜ Sosyoloji Bölümü, Ankara Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi'nden akademisyenlerin ve DPT, Türkiye Kalkınma Vakfı, Sosyoloji Derneği ve GAP İdaresi'nden uzmanların katılımıyla, bu araştırmaların sonuçlarını sentezleyip bu sonuçlara dayalı bir "GAP Sosyal Eylem Planı" hazırlamaya yönelik "GAP Sosyal Araştırma ve Eylem Kurulu (GAP SAEK)" oluşturulmuştur. Bu kurul çalışmalarına 30 Mart 1994 tarihinde başlamış ve ilk olarak bir çalışma toplantısı (workshop) planlamıştır. "GAP İnsan Kaynaklarını Geliştirme Stratejileri" konulu bu çalışma toplantısı 21-22 Nisan 1994 tarihlerinde ODTÜ Sürekli Eğitim Merkezi'nde, ilgili kamu kuruluşları, gönüllü kuruluşlar, uluslararası kuruluş temsilcileri ve üniversitelerden akademisyenlerin katılımıyla yapılmıştır. Bu toplantıda, yukarıda adı geçen araştırmaların sonuçları tartışılmış ve araştırma sonuçlarına dayalı olarak ulgulamaya yönelik öneriler geliştirilmiştir.

GAP SAEK çalışmalarına bu toplantıdan sonra da devam etmiş, araştırma sonuçlarını değerlendirmiş ve bir senteze varmıştır. Bu kurul, "GAP İnsan Kaynaklarını Geliştirme Stratejileri" konulu çalışma toplantısından çıkan önerileri de gözönünde bulundurarak, uygulamalarda çerçeve oluşturacak "GAP Sosyal Eylem Planı"nı hazırlamıştır. Kurul yaklaşık 15 kez toplanarak çalışmalarını 28 Eylül 1994 tarihinde tamamlamıştır.

Bu çalışmada yer alan istatistik ve değerlendirmelerde idaremizin yaptırmış olduğu çalışmalar ve ülkemizdeki diğer yayınlardan yararlanılmıştır. Bu yayınlar "kaynakça" da sunulmaktadır.

Hazırlanan plan 4 Kasım 1994 tarihinde, görüşleri alınmak üzere ilgili kamu kuruluşlarına, meslek odalarına, bölge üniversitelerine, bölgedeki yerel yönetimlere ve valiliklere gönderilmiştir. Bu kuruluşların toplamı 52'dir. "GAP Sosyal Eylem Planı" bu kuruluşlardan gelen görüşler doğrultusunda yeniden ele alınıp son şekli verilmiştir. İdaremizce bu plana dayalı olarak uygulama programları hazırlama süreci ise devam etmektir.

I.1. AMAÇ

GAP Sosyal Eylem Planı'nın amaçları şu şekilde sıralanabilir:

a) Ekonomik büyüme sürecini sosyal gelişme ile destekleyerek, kalkınma sürecini hızlandırmak ve dengeli bir kalkınmayı temin etmek;

b) GAP Bölgesi'ne yönelik sosyal hizmetlerin etkinliğini ve yaygınlığını artırarak, bu bölge ile diğer bölgeler arasındaki sosyal gelişmişlik farkını orta vadede en aza indirgemek, uzun vadede ise ortadan kaldırmak;

c) Teknolojik uygulamaların toplumsal olarak benimsenebilirliğini sağlayacak yolları ve yöntemleri saptamak;

d) Bölge içindeki farklı grup ve katmanların kalkınma süreciyle bütünleşmelerini sağlamak;

e) Kalkınma sürecinde ortaya çıkabilecek olumsuz etkileri en aza indirmek;

f) Kalkınma çabalarında, planlama aşamasından uygulama ve değerlendirme aşamasına kadar halkın etkin katkı ve katılımını sağlamak yolunda uygun yöntemleri belirlemek ve hayata geçirerek sürdürülebilir bir kalkınmanın koşullarını yaratmak;

g) Plancı ve uygulayıcılara ışık tutacak strateji ve politika seçenekleri üretmektir.

I.2. GEREKÇE

Girişte de belirtildiği gibi, kalkınmaya yönelik her proje toplumsal yapıyı değiştirici ve dönüştürüçü bir etkiye sahiptir. Bundan dolayı, kalkınma projelerinin hedeflerine etkin bir biçimde ulaşabilmeleri için, mevcut toplumsal yapıyı ve projenin bu yapı üzerindeki olası etkilerini önceden gözönünde bulundurmaları gerekliliği vardır.

"Entegre Bölgesel Kalkınma" kavramı böyle bir yaklaşımı içermektedir. Bu çalışma, entegre bir yaklaşımla hazırlanan ve GAP'ı entegre bir bölgesel kalkınma projesine dönüştüren GAP Master Plan'nda gizil olarak öngörülen insan boyutuna yönelik uygulamalara çerçeve oluşturma ve bu açıdan Master Planı tamamlama ve kısmi güncelleştirme işlevini yerine getirecektir.

Genellikle bugüne kadarki Türkiye ve Dünya deneyimleri göstermiştir ki yapısal özellikleri gözönünde bulundurmadan hazırlanan ve uygulanan, salt teknik düzeyde ele alınan kalkınma projeleri, belirli düzeyde üretim artışı gerçekleştirmiş olsalar bile, hedeflerine ulaşmakta yeterli etkinliği sağlayamamış, sosyo-ekonomik dengeleri bozarak belirli grupların daha da yoksullaşmalarına ve bu sürece yabancılaşmalarına, sonuçta da yeni toplumsal sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hazırlanış ve uygulanışlarındaki bu yaklaşımlarından dolayı halk katılımını gözardı eden bu tür projeler kalıcı yapılar oluşturamamış, sürekli dış desteğe gereksinim duymuş, ekonomik ve sosyal açıdan kendine yeterli kuruluşlar yaratamamıştır.

Özetle bu çalışma;

a) GAP'ta insan boyutunun önemini vurgulamak ve bu temel ögeyi GAP Master Planı doğrultusunda üretilen projelerle ilişkilendirmek;

b) Teknik ve ekonomik projelerle insan kaynakları arasındaki karşılıklı uyumu sağlamak;

c) Projenin nihai hedeflerine ulaşması ve kalıcılığı için elzem olan toplum katılımını temel almak üzere hazırlanmıştır.

I.3. KAPSAM

Çalışmada durum, konu ve sorunlar "mevcut durum" ve "mevcut durumu değiştirme" olmak üzere birbiriyle ilintili iki düzeyde ele alınmaktadır. İlk bölümde sahada gerçekleştirilen sosyal araştırmaların bir sentezi yapılarak bölgenin toplumsal yapısı ve bu yapıdan kaynaklanan sorunlar ve potansiyel ortaya konmaktadır. İkinci bölümde ise, müdahale alanları ve bu alanlara ilişkin uygulamaları yönlendirici politika ve hedefler, stratejiler ve eylem planı ele alınmaktadır. GAP Soslal Eylem Planı'nda temel müdahale alanları "örgütlenme ve katılım" "nüfus ve yerleşme", "eğitim", "sağlık", "tarımsal yayım", "istihdam ve gelir" ile "mülkiyet ve arazi kullanımı" konuları olmak üzere yedi ana başlık altında irdelenmektedir.

II. GAP BÖLGESİ'NDE MEVCUT DURUM

II.1. TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL YAPI

Bölge için geçerli homojen bir yapıdan sözetmek doğru değildir. Ancak Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, genel anlamda, geleneksel toplumsal ve kültürel yapı henüz ağırlığını korumaktadır. Tarımda yarı feodal yapı, hayvancılıkta geleneksellik, yarı göçerlik ve hatta göçebelik bölgenin belirgin sosyo-ekonomik örgütlenme biçimleridir. Kökleri yüzyıllara dayanan bu örgütlenmenin doğal sonucu olarak da, ağalık, şıhlık ve aşiret reisliği gibi geleneksel kurumlar henüz varlıklarını korumakta, giderek azalan oranlarda da olsa etkilerini sürdürmektedir. Göçer topluluklarda olsun, yerleşik topluluklarda olsun, ekonomik uğraşlarda temel amaç aile-aşiret öz gereksinimlerinin giderilmesidir; pazara açılma, ülke ekonomisi ile bütünleşme oldukca sınırlıdır. Bu durum bireysel ya da grupsal tercihlerden ziyade sosyo-kültürel yapının bir sonucu olarak yaşamaktadır. Örneğin, değişimin en ilkel yöntemlerinden olan takas sistemi bugün kırsal kesimde hala yaygın olarak kullanılmaktadır.

Yarı açık bir ekonomiye sahip bölge, dünya ve Türkiye'deki ekonomik ve teknolojik gelişmelere duyarsız kaldığı gibi, toplumsal değişimlerin ve dışında kalmıştır. Ekonomik ve teknolojik yapılarda gelişim ve değişimin zayıflığı, toplumda toplumsal farklılaşmalar ve tabakalar yaratacak gelişmiş bir uzmanlaşma ve işbölümünün oluşmasını önlemiştir. Kişilerin ekonomik ve toplumsal yaşama katkıları geleneksel aile ve kırsal-göçer toplum düzeyinde belirlenmektedir.

Yörede yaygın olan kan bağına dayalı geleneksel aile, akraba, aşiret ve köy yapısı, bireysel davranışların önüne set çekmekte ve kişileri ait oldukları aile ve aşiret gibi toplumsal gruplarla özdeşleştirmektedir. Kısacası, kişilerin davranışları, toplumsal ilişkileri birey düzeyinde değil, ait olunan topluluk düzeyinde olmaktadır. Özgün bireysel davranışlar ve siyasi katılım çok sınırlıdır. Bu alanda davranış biçimini ve yönünü belirleyen aile, aşiret ya da köy reisi-ağasıdır.

Bölgenin kırsal alanlarının büyük bölümünde, yarı kapalı ekonomik sistem, içe dönük toplumsal bir yapı ve kültür oluşturmuştur. Durağan ekonomik yapı, geleneksel ilişki, kültür ve toplumsal kurumların dış değişimlere karşı korunarak günümüze kadar gelmesine yol açmıştır.

Kırsal toplumsal ve kültürel yapı, kendi içerisinde özgün davranış biçimlerini, değer yargılarını, inançlarını ve denetim mekanizmalarını oluşturmuştur. Geleneksel sosyo-kültürel yapıların muhavazasında, toplumun içinden gelen öz koruma mekanizmaları kadar bu yapıların devamında çıkarları olan, aynı zamanda bu toplulukların dış dünya ile ilişkilerini yürüten şeyh, ağa ve aşiret reislerinin de önemli payı vardır. Bölgenin ağalık ve aşiret kurumlarının dışında kalmış kırsal alanları, dış dünyadan etkilenmeye ve sosyo-ekonomik değişme daha yatkın bir yapısal özellik göstermektedir. Ulaşım ve iletişim olanaklarınında gelişmesi sonucu kent yaşam biçimi ile etkileşmeye giren bu kesimde geleneksel kırsal yapı yavaş yavaş çözülmeye başlamıştır.

Çağdaşlığın yadsınamaz bir göstergesi olan toplumsal örgütlenme, Türkiye genelinde olduğu gibi, hatta ondan da geri, düşük bir düzeydedir. Kentleşmenin ve kentliligin henüz çok yeni bir olgu olduğu Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde kent yaşamının toplumsal bir sonucu olarak kendini gösteren kent kültüründen Diyarbakır ve Gaziantep gibi birkaç kent merkezi dışında sözetmek olanaksızdır.

Çağdaş kentlerin ayrılmaz bir parçası sayılan çağdaş kültür, eğlence ve sanat etkinliklerine bölgede ya hiç rastlanılmamakta ya da birkaç büyük ilde geçici mevsimlik etkinlikler olarak görülmektedir.

Bölge çağdaş kent ve kentliliğin oluşmasını engelleyen temel unsur ekonomik gelişmemişliktir. Bölgedeki kentleşme hızlı nüfus artışı ve kırsal göçün bir ürünüdür. Yani kentleşme kendi iç dinamiğinden değil, kırsal alanlardan akan nüfusun zorlaması ile ortaya çıkmıştır. Bu süreç içerisinde, bölge kent ve kasabalarının geleneksel uğraşısı olan, daha çok el emeğine dayanan esnaflık ve zanaatçılık büyük ölçekli sanayi ve ticari faaliyetlere dönüşemediğinden, geleneksel toplum yapısında da, bu yönde köklü bir değişme olmamıştır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde kasaba ve kentlere yerleşen kırsal nüfusun büyük bir bölümü tarımsal uğraşılardan tamamen kopmamıştır. Göçtükleri yerlerdeki topraklarını işlemek, yerleştikleri kasabalarda hayvancılıkla uğraşmak, tarımda mevsimlik işçi olarak çalışmak ya da seyyar satıcılık gibi marjinal işlerle uğraşmak bu toplulukların en önemlisi ekonomik uğraşı alanlarıdır. Kentlere göç edip hizmet ya da küçük sanayi kesimlerinde çalışanlar nitelikli bir işgücü özelliğinde değillerdir. Kısacası, bölge kentlerindeki ekonomik yaşam, uzmanlaşma temeline dayalı işbölümüne bağlı belirgin bir toplumsal tabakalaşma yaratamamıştır. Bu durum, bölge insanının bilgi eksikliği ve ilgisizliği ile birleşince, ekonomik ve toplumsal amaçlı örgütlenme düşük bir düzeyde kalmıştır; kooperatif, sendika ve dernek gibi sivil toplum örgütleri hem sayı, hem üye yönünden Türkiye ortalamasının da çok gerisinde bulunmaktadır. Bölgede faaliyet gösteren derneklerin yaklaşık tamamının din ve eğitim

amaçlı olması ise, bölge insanının toplumsal gereksinimlerinin düzeyini göstermede önemli bir ölçüttür.

Kentlere göç sonucu insanların toprak, aile ve aşiret bağları zayıflamaya yüz tutmuştur. Böylece kişi, aile üyesi olmanın dışında toplumsal birey olma, özgün davranış gösterme sürecine girmiştir. Geleneksel ilişki ve kurumların etkinliği azalırken, değişime karşı eskiden gösterilen direnç de kısmen kırılmıştır.

Ancak sözkonusu kent ya da kasabalar, kırsal alandan gelenlere kurumsallaşmış ilişkiler, belirgin davranış kalıpları ve toplumsal kent örgütlenmeleri ile oturmuş, güçlü bir yapı sunamadıklarından, uyum süreci uzamakta değişim sorun ve karmaşa yaratmaktadır.

Bu açıklamalardan anlaşılacağı gibi, bölgenin kalkınma sürecinde yapısal özelliklerden kaynaklanan ciddi engeller bulunmaktadır.

Bunlardan ilki, kır toplulukları bir yana, kentsel toplulukların bile önemli bir kesiminin içe dönüklüğü ya da kapalılığıdır. İkincisiyse, yöre halkının uzun bir geçmişten bu yana süregelen üretim ilişkileri ve toplumsal örgütlenmeden kaynaklanan aşiret, şeyhlik, ağalık gibi içiçe girmiş kurumlara olan bağımlılığıdır.

Bu yapısal özellikler çözülme sürecinde olmasına rağmen, henüz toplumsal gidişi etkileyecek biçimde süregelmektedir.

Bölgenin her kesiminde egemen olan geleneksel yapı değişmeye karşı tepkici olmasa da korunaklı bir yapıdır.

Bölgede özellikle temel toplumsal örgütlenme olan aşirete bağlılık, geçmişteki koruma ve dayanışma işlevini günümüzde geniş ölçüde yitirmekle birlikte, ilgi ve çıkarların daha geniş ölçekte örgütlenmesi ve toplulukların kan bağını aşan bir bağlılıkla bütünleşmesi yolunda önemli bir engeldir. Bir aşiretler mozayiği olan bölgede, bu bağlılık bütünleştirici olmaktan çok, ayrıcı bir etken olarak rol oynamaktadır. Bu nedenle sülale-aşiret gibi soy birliğine dayalı toplumsal alt bağlaşmalar kır ve kent kopluluklarının ortak amaçlar yönünde örgütlenmesi ve topluluk bilinç ve davranışı kazanmasında aşılması gereken bağımlılıklardır.

Yöre toplumunda bağımlılık yaratan kurumlardan biri de şeyhliktir. Manevi bir yükümlülüğün ötesinde, bir toplumsal ve siyasal nüfuz kaynağı olan şeyhlik, halkın toplumsal ilişkilerinden siyasal seçmelerine kadar geniş bir yelpazede temel başvurma çerçevelerinden biridir. Şeyh bağımlılığı, davranışların geleneksel değerlere göre belirlenmesine yol açmakla kalmayarak, bir dinsel alt gruplaşma olarak topluluk bütünlüğünü engelleyici bir rol de oynayabilmektedir.

Bölgede bağımlılık yaratan bir diğer kurum da ağalıktır. Ağalık daha çok bir ekonomik kurum olmakla birlikte, toprak mülkiyetinden kaynaklanan bir toplumsal ve siyasal güç odağıdır. Ağanın başta toprağındaki ortakcı köylüler olmak üzere, mülkiyetini denetlediği köyler ve halkı üzerinde güçlü bir toplumsal otoritesi vardır.

Geleneksel kurumlara (otoritelere) bağımlılık giderek gücünü yitirmektedir. Ancak her alanda örgütsüz ve güvencesiz olan bu toplumda, bu kurumlar (bağımlılık ve yükümlülükler) henüz işlevselliğini koruduğu için varlığını sürdürmektedir.

İşletme gereksinimlerinden borçlanmaya, güvenlikten dayanışmaya, sorunların çözülmesinde güçlüklerin aşılmasına kadar geniş bir alanda, aşiret reisi ya da şeyh -ağaya gereksinen halkın bu işlev süregeldikce bağımlılığının da süregeleceği açıktır.

II.2. AİLE YAPISI

Bölgede aile yada hane sosyal bir birlik olduğu kadar ekonomik bir birimdir. Ailenini birliğini temsil eden hane reisi, aile mülkiyetinin (toprak, koyun, v.b) ve kazancın denetimi hakkını elinde tutan kişidir.

En küçük toplum birimi olan aile, bölgedeki kırsal nüfus için aynı zamanda bir işletme birimidir. Temel amaç, ailenin/soyun varlığı (varolması) nın ve aile işletmesinin sürekliliğinin sağlanmasıdır. Onlara göre ailenin her üyesi aile işletmesi için çalışmalıdır. Bu durum bölgenin aile yapısına döngüsel özellik kazandırmaktadır. Aile yapısı çekirdek aile ile geniş aile arasında gidip gelmektedir. Çekirdek aile, yetişkin oğullardan birinin evlenmesi ve baba yanına yerleşmesi ile genişlemekte, bir süre sonra ise, geniş aile yapısı parçalanarak tekrar çekirdek aileye dönüşmektedir. Çünkü evli oğul(lar) çeşitli nedenlerle (geçimsizlik, hane nüfusunun artması vb.) evini, kazancını, "kazanını" ayırmakta ya da yaşlı ebeveynler ölmektedir.

Bölgede kırsal ve kentsel alanlara göre oranları değişmekle birlikte, geleneksel geniş aile varlığını korumakta, ancak sosyo-ekonomik değişmelere paralel olarak, çekirdek aileye doğru bir evrim yaşanmaktadır. Bugün için en yaygın aile tipi çekirdek ailedir.

Kırsal alanda % 60.3 olan çekirdek aile oranı kentsel alanda % 68.4 ile ülke genelinde kentsel alanlara kıyasla daha düşük bir oranda ancak yine de egemen aile tipidir. Ancak GAP Bölgesi kentsel alanında egemen olan çekirdek aile tipi bir yönüyle "geçiş dönemi ailesi"nin özelliklerini yansıtmaktadır. Bu bağlamda çekirdek aileler tam anlamıyla kırsal yaşam alışkanlıklarından kurtulamayan, öte yanda "kentli olmaya özenen" tutumlar sergilemektedirler.

Çekirdek aile yapısı özellikle küçük toprak sahipleri ve topraksız hanelerde daha yaygın olarak görülmekte, buna karşın, büyük toprak sahibi olan hanelerde geniş aile yapısı daha yaygındır.

Geniş aile oranı kentsel alana göre kırsal alanda daha yüksektir. Bu oran kentsel alanlarda %13 iken, kırsal alanlarda %24'dür.

Bölgede çekirdek aile-geniş aile ayrımdan öte, diğer bir aile tipi, birleşik ailedir. Bu babanın ölümünden sonra, babaocağında kalan ve baba mirasını bölüşmeden aile

işletmesinin sürekliliğini sağlamaya çalışan oğulların oluşturduğu aile yapısıdır. Eğer toprak miktarı fazla değilse ve/veya yetişkinliğe ulaşması beklenen bir erkek kardeş yoksa, kısa sürede erkek kardeşlerin ekonomik birliği bozulmakta ve çekirdek aile yapısına doğru bir dönüşüm yaşanmaktadır. Ancak bazı durumlarda, birleşik ailedeki erkek kardeşler, işletme bütünlüğünü koruyarak geniş aile birliğini sürdürebilmektedir.

Birleşik aile tipi, özünde geniş ailenin bir türüdür. Bu tip aileler daha çok avlulu evlerde oturmanın mümkün olduğu Şanlıurfa, Diyarbakır ve Gaziantep'in ova köylerinde bulunmaktadır. Ayrıca aynı görüntüye kentsel alanlardaki eski gecekondu yerleşimlerinde de rastlamak mümkündür.

Tablo 1: GAP Bölgesi'nde Aile Yapısı, 1993

Aile Yapısı	Kır (%)	Kent (%)
- Çekirdek	60	68
- Geniş	24	13
- Çekirdek + Bağımlı	13	12
- Parçalanmış	3	7
TOPLAM	100	100

Kaynak : GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI, GAP Bölgesi'nde Kadının Statüsü ve Kalkınma Sürecine Entegrasyonu Araştırması, Türkiye Kalkınma Vakfı, Ankara 1994.

Aile yapısı ile ilişkili olan hanehalkı büyüklüğüne bakıldığında, DPT'nin 1992 Türk Aile Yapısı araştırmasına göre, ülke genelinde ortalama hanehalkı büyüklüğü 4.7'dir. Kırsal alanda 5.3 olan hanehalkı büyüklüğü kentsel alanda 4.2'dir.

Bölgede hane halkı büyüklüğününü yerleşim yerine göre dağılımı incelendiğinde, bu büyüklüğün kıra ve kente göre değiştiği gözlenmektedir. Kırsal alanda birey sayısı 4'ün altında kalan hanehalkı oranı %9.5, orta büyüklükteki (4-9 bireyli) hanehalkı oranı % 57.2 ve 10'dan çok bireyli olan hanehalkı oranı % 36.9'dur. Kentteki eğilim ise tersinedir. Küçük boyutlu hanehalklarının oranı % 16.6'ya, orta büyüklüktekiler % 68.1'e çıkarken, 10 ve daha çok bireyi olanlar % 15.3 de kalmaktadır.

Hanehalkı büyüklüğü genel olarak kıra ve kente göre değişkenlik gösterdiği gibi, iller arasında da önemli ayrımlar göstermektedir. Sözgelimi Mardin ve Şanlıurfa, gerek genelde gerekse kır ve kentsel alanda çok bireyli hanehalklarının en yüksek orana vardığı illerdir. Buna karşılık bölgenin en gelişmiş ili olan Gaziantep'de kalabalık hanehalkı oranı en düşük düzeydedir (10'u aşkın bireyli hanehalkı oranı kırda %27.8 iken, kentte % 7.5'dir).

Bölgede ortalama hanehalkı büyüklüğü kentesel alanda 4.7 iken, kırsal alanda 7.9'dur. Kırsal koşullar hanehalkı boyutlarını büyütme yolunda işlerken, kent çevresi daraltıcı yönde etkide bulunmaktadır.

A. Evlilik Örüntüleri

Bölgedeki evliliğe ilişkin kurallar, aşiret, akraba ve aile içi ilişkiler sistemine göre belirlenmektedir. Bölgede yakın akraba evlilikleri ve özellikle de amca kızı amca oğlu evliliği yaygındır. Kırsal alanda akraba evliliği yapan çiftlerin oranı % 52.4'tür. Bu oran kentsel alanda % 36.3'tür.

B. Evlilik Yaşı

Ülke genelinde olduğu gibi, bölge nüfusunun hızlı artışında rol oynayan etkenlerden biri de evlenme yaşının düşüklüğüdür. Türkiye genelinde ilk evlenme yaşı 1992 yılı itibariyle erkeklerde 22.6, kadınlarda ise 18.9'dur.

Bölgede ise erkeklerin ilk evlenme yaşlarına bakıldığında % 51.2'sinin 19-24 yaşları arasında evlendiği, buna karşılık % 30.1'inin 19 yaşın altında, % 18.7'sinin ise 25 yaşından sonra evlendiği görülmektedir.

Genelde erkekler için düşük olan ilk evlilik yaşı, kadınlar için daha da düşüktür. Kadınların büyük çoğunluğu (% 73.1) 18 ve daha düşük yaşlarda evlenmektedir. İlk evliliğini 19-21 yaşları arasında yapanların oranı % 24.5'e, 25 yaşından sonra evlenenlerin oranı ise % 2.4'e düşmektedir. Bölge'de, 15 ve daha düşük yaşlarda evlenen kadınların oranı kentte % 21.4'e düşerken, kırda % 44'e yükselmektedir. Ortalam ilk evlilik yaşına bakıldığında, bunun kırda 17, kentte ise 17.5 olduğu görülmektedir.

Kadınlarda ilk evlenme yaşının bu kadar düşük olması doğurganlık potansiyelinin en üst düzeyde harekete geçirilerek çocuk sayısının olabildiğince artmasına yol açmaktadır.

C. Çok Eşli Evlilik

GAP Bölgesi'nde kentsel alanda erkeğin çok eşli olma durumu yaygın olmamakla birlikte (% 3.4) sınırlı da olsa kırsal alanda (% 7.7) bu duruma hala rastlanmaktadır. Çok eşliliğin nedenleri araştırıldığında, bu olguda değişik etkenlerin rol oynadığı görülmektedir. Kırsal alanda çok eşliliğin nedenleri arasında çocuk olmaması (özellikle erkek çocuk), ilk eşin yaşlanmış olması-hastalığı gibi gerçekler sayılabilirken, bu duruma benzer biçimde kentte de kocanın çok eşliliğinde sıralanan gerekçeler arasında keyfi karar, göreli zorunluluk çok daha ağır basmaktadır.

D. Başlık

Ülkemizde özellikle kırsal alanda yaygın bir uygulama olan başlık, evlilikte erkeğin ya da ailesinin gelin ailesine para ya da mal olarak ödediği değerdir. GAP Bölgesi'nde başlık uygulaması, kırsal alandaki evliliklerin onda sekizinde, kentte ise ancak yarısında başvurulan bir uygulamadır. Bölgede, başlık parasının alınıp alınmayacağı ve ne miktarda alınacağı köyden köye, aşirete bağlı olup olmamaya ve ailelerin sosyo-ekonomik durumuna göre değişkenlik göstermektedir. Kırda egemen

olmakla birlikte, kentte de uygulanan başlıkta, bedel altın olarak da ödenebilmektedir.

Evliliklerde başlık parasının verilmek istenmediği durumlarda başvurulan evlenme biçimi berdel (değişik) türü evliliktir. Berdel türü evlilikte iki aile karşılıklı olarak birbirlerine kız vermektedirler ve böylece başlık parası ödemekten kurtulmaktadırlar.

Bazı yörelerde de amca parası, dayı parası yada süt parası adı altında bir bedel, başlık alındıktan sonra kızın amcasına, dayısına ya da annesine verilmektedir. Bu durum daha çok Adıyaman ve Diyarbakır illerinde geçerlidir. Öte yandan, berdel uygulaması da, Şanlıurfa (Ceylanpınar), Mardin ve Diyarbakır illerinde yaygındır.

II.3. DEMOGRAFİK DURUM

A. Nüfusun Kırsal ve Kentsel Dağılımı

1990 nüfus sayımına göre GAP Bölgesi, 5.158.013'lük nüfusu ile ülke nüfusunun % 9.1'ini kapsamaktadır.

Tablo 2: Nüfusun Kırsal ve Kentsel Dağılımı, 1990

İller	Toplam	İl ve İlçe Merkezleri Nüfusu	Bucak ve Köylerin Nüfusu
Adıyaman	513.131	219.304	293.827
Diyarbakır	1.094.994	600.640	494.356
Gaziantep	1.140.594	821.127	319.467
Mardin	557.727	249.032	308.695
Siirt	243.435	110.139	133.296
Şanlıurfa	1.001.455	551.124	450.331
Batman	344.669	193.621	151.048
Şırnak	262.006	125.264	136.742
GAP	5.158.013	2.870.251	2.287.762
TÜRKİYE	56.473.035	33.326.351	23.146.684

Kaynak : DİE, GAP İl İstatistikleri, 1993

Görüldüğü gibi, GAP Bölgesi'nin nüfusunda en büyük payı olan iller sırasıyla Gaziantep, Diyarbakır ve Şanlıurfa'dır. Bölge nüfusunun üçte ikisini kapsayan bu illerden ilk ikisi Batman'la birlikte nüfus yoğunluğu açısından da önde gelen illerdir. GAP öngörülerine göre, büyük kentler gelişmelerini sürdürmektedir. Gaziantep, Diyarbakır ve Şanlıurfa, kentsel nüfusun 2005 yılında % 48.7'sini barındıracaktır. Orta boy yerleşmeler ise, plan dönemi içinde önemli büyüme hızları gösterecektir.

Tablo 3: Nüfusun Kentsel ve Kırsal Olarak Oransal Dağılımı (%)

İller	1985 İl-İlçe Merkezleri	1985 Bucak-Köyler	1990 İl-İlçe Merkezleri	1990 Bucak-Köyler
Adıyaman	36.7	63.3	42.7	57.3
Batman	51.3	48.7	56.1	43.9
Diyarbakır	51.5	48.5	54.8	45.2
Gaziantep	67.4	32.6	72.0	28.0
Mardin	41.1	58.9	44.6	55.4
Siirt	39.7	60.3	45.2	54.8
Şanlıurfa	51.2	48.8	55.0	45.0
Şırnak	34.0	66.0	47.8	52.2
GAP	47.6	52.4	56.0	44.0
TÜRKİYE	55.5	44.5	59.0	41.0

Kaynak : DİE, Genel Nüfus Sayımı 1985, 1990.

Bölgede kentleşme oranlarına bakıldığında hızlı bir kentleşmenin yaşandığı görülmektedir. Kentli nüfusun toplam nüfusa oranı 1985'ten 1990'a önemli bir artış göstermiştir. Bu oran 1985'te % 47.6 iken, 1990'da % 56'ya yükselmiştir. Bugün için GAP Bölgesi nüfusunun yarıdan fazlası kentsel yerleşmelerde yaşamaktadır.

B. Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Tablo 4'de görüldüğü gibi, bölge nüfusu çocuk ve genç yaş gruplarında yoğunlaşmaktadır. Yüksek doğurganlıktan kaynaklanan bu durum ileride istihdam talebinde meydana gelecek artışa işaret etmektedir.

Erkek nüfus 0-14 yaş grubunda görece daha ağırlıklı olmakla birlikte, 45 yaşın üzerindeki yaşlı nüfusun kadın nüfus içindeki payı görece yüksektir.

C. Nüfus ve Nüfus Artışı Hızı

8 ilin oluşturduğu bölge, öteki bölge ya da illere göç yoluyla nüfus veren bir bölge olduğu halde, nüfus artış hızı % 3.4 ile Türkiye ortalamasının çok üstündedir. Yapılan öngörülere göre, GAP kentsel nüfusu, 1990'daki % 56'lık düzeyinden 2005 yılında % 63.5'e yükselecek ve kır nüfusu da, aynı yıllar itibariyle % 44'den % 36.5'e düşecektir. Yani nüfusun kır-kent arasındaki dağılımı, kent lehine gelişmektedir.

Tablo 4: Nüfusun Yaş ve Cinsiyete Göre Dağılımı (1985)

A = Erkek Nüfus B = Kadın Nüfus

	0-4		5-9		10-14		15-19		20-44		45-64		65+	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
Adıyaman	36699	34715	49903	57994	32622	28586	22446	22458	57302	56816	23376	22215	2130	2523
Diyarbakır	81460	76030	87447	80164	72798	63646	54038	51037	136884	126066	40462	40789	3506	4101
Gaziantep	74223	69354	79802	74841	69649	63471	55643	53801	144966	146101	49726	51958	4410	5785
Mardin	62552	58700	62970	57833	40744	41857	33102	31329	92425	80581	30667	30466	3060	3422
Siirt	53139	49742	51204	46420	39382	32040	26845	24812	73799	65462	22059	22356	2107	2488
Şanlıurfa	70040	65187	75036	67811	59011	51177	44745	40704	117053	109202	13625	36165	3272	3628
GAP	378113	353733	397362	364883	323246	281686	236819	223241	622429	584228	202257	203949	18485	21947
TÜRKİYE	3112524	2964677	3457223	3282238	3210697	2982779	2744581	2662883	8552043	8642332	3410849	3419607	309858	367530

Kaynak : DİE, GAP İl İstatistikleri, 1993.

Tablo 5: GAP İlleri Kır Kent Yıllık Nüfus Artış Hızları 1985 - 1990 (% 0)

İller	İl ve İlçe Merkezleri	Bucak-Köyler	Toplam
Adıyaman	65.4	14.9	35.10
Diyarbakır	44.4	17.2	31.70
Gaziantep	46.2	2.6	33.04
Mardin	42.4	13.4	25.87
Siirt [*]	38.4	-6.6	12.50
Şanlıurfa	60.5	29.8	46.16
Batman	55.8	16.6	37.72
Şırnak [**]	107.2	-8.0	39.98
GAP	57.5	10.0	34.00
TÜRKİYE	33.8	-5.5	21.71

Kaynak : DİE, 1993

[*] Siir'teki kırsal nüfus azalışı özel bir takım nedenlere dayanmaktadır.

[**] Şırnak'taki aşırı kentsel nüfus artışı özel bir takım nedenlere dayanmaktadır.

Görüldüğü gibi, GAP Bölgesi kent ve kır nüfus artış hızı Türkiye ortalamasının üzerindedir. Bölge illeri içinde kır nüfus artış hızı en yüksek olanı %0 29.8'le Şanlıurfa, en düşük olanı ise %0 2.6'yla Gaziantep'dir. Buna karşılık Şırnak ve Siirt illerinin kır kesiminde artış hızı eksi olarak gerçekleşmiştir.

Kıra oranla yaklaşık 4 kat fazla olan il ve ilçe merkezlerindeki nüfus artış hızına bakıldığında, bu hızın Şırnak (%0 107.2), Adıyaman (%0 65.4), Şanlıurfa (%0 60.5) ve Batman (%0 55.8)'da en yüksek, öteki illerde yaklaşık %0 40 dolayında olduğu gözlenmektedir.

Kentsel nüfusta gözlenen bu yüksek artış eğilim, önemli bir bölümüyle bölgedeki yüksek doğurganlıktan kaynaklanırken, bir bölümüyle de kırdan kente doğru nüfus akışından kaynaklanmaktadır. Başka bir deyişle, kentsel yerleşmelerin kırsal yerleşmelerden göç yoluyla aldığı nüfus, kentsel nüfusun artış hızında önemli bir rol oynamaktadır.

D. Göç

1965-1985 arasındaki dönemde bir bütün olarak GAP Bölgesi için net göç, negatif olmuştur. Başka bir deyişle GAP Bölgesi'nden 1965 ve 1985 yılları arasında sürekli olarak dışarı göç olmuştur.

Tablo 6: Bölge İlleri Net Göç Oranları (%0)

İller	1965-70	1970-75	1975-80	1980-85
Adıyaman	- 74.4	- 86.6	- 31.8	- 34.0
Diyarbakır	- 10.6	- 15.8	- 21.9	- 14.6
Gaziantep	8.8	13.3	1.5	4.6
Mardin	- 37.4	- 28.1	- 53.2	- 28.7
Siirt	- 10.4	- 13.4	- 26.3	- 37.5
Şanlıurfa	- 39.2	- 79.7	- 58.5	- 20.4

Kaynak : DİE, 1993

Bölge illeri, kısa döngülü (köylerden il ve ilçe merkezlerine doğru) bir göç hareketine sahne olmakla birlikte, il dışından çok düşük düzeyde nüfus alan, buna karşılık dışa göç veren illerdir.

Net dış göç oranı en yüksek iller, 1975 yılına kadar Adıyaman ve Şanlıurfa iken, 1975'de bu illere Mardin eklenmiş 1980-85 yılları arasında Şanlıurfa'nın nüfus yitirme oranı düşerken Adıyaman ve Mardin'le birlikte Siirt önceliği almıştır. Buna karşılık net dış göç oranı en düşük iller, Gaziantep ve Diyarbakır'dır. Ancak 1975'e kadar göç yoluyla nüfus alan Gaziantep giderek düşük oranda da olsa nüfus veren bir İle dönüşmüş, Diyarbakır ise net göçü aynı düzeyde eksi veren il özelliğini bugüne kadar korumuştur.

Tablo 7'de de görüldü üzere, GAP Bölgesi'ne 1975-80 yılları arasında gelenlerin yaklaşık üçte biri yine bölge illerinden gelmektedir. Bu oran 1980-85 yılları arasında biraz düşmüş ve diğer iller, metropoller ve Çukurova'dan gelenler artmıştır. Bölgeye göçlerin yüzde 48.1'nin GAP Bölgesi ve yakın illerden olduğu görülmektedir. Bölge dışına göç başlıca İstanbul, İzmir, Ankara gibi batı metropolleri ile Çukurova yönündedir. Ama önemli olan nüfusun bir bölümünün çoğu kez bu kentlerde de kararlı bir yerleşme eğilim göstermemesidir. Kentlerden kentlere olan göç de devam etmektedir. Buna bağlı olarak nüfus henüz ne büyüme ne de yerleşme örüntüsü bakımından kararlı bir denge eğilimi göstermemektedir.

Tablo 7: Çeşitli Merkezler Açısından GAP'a ve GAP Dışına Göçler (%)

Merkezler	GAP BÖLGESİ'NE 1975-80	GAP BÖLGESİ'NE 1980-85	GAP BÖLGESİ'NDEN 1975-80	GAP BÖLGESİ'NDEN 1980-85
GAP	30.2	23.1	16.5	15.2
Yakın İller (Bingöl, Bitlis, Elazığ, Hakkari, Malatya, Muş, Van Kahramanmaraş)	17.9	12.3	8.4	7.7
Çukurova (Adana, Hatay, İçel)	12.7	13.7	23.9	25.4
Metropoller (Ankara, İzmir, İstanbul)	16.7	20.3	27.7	26.7
Diğer İller	22.5	30.5	23.4	24.9
TOPLAM	122.703	160.720	226.219	240.850

Kaynak : GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI, GAP Bölgesi Nüfus Hareketleri Araştırması, ODTÜ Sosyoloji Bölümü, Ankara 1994.

E. Doğurganlık Özellikleri

Doğurgan çağdaki kadın nüfus başına ortalam çocuk sayısı Türkiye'de 4.1 iken bölgede 5.2'dir.

Tablo 8: Kadın Nüfus Başına Canlı Doğan Ortalam Çocuk Sayısı, 1989

(12 ve Daha Yukarı Yaşlar)

— Adıyaman	5.4
— Diyarbakır	5.2
— Gaziantep	4.8
— Mardin	5.4
— Şanlıurfa	5.1
— Siirt	5.3
— GAP Bölgesi	5.2
— Türkiye	4.1

Kaynak : DİE, NSEN, 1985.

1993 yılı verilerine göre bölgede doğurganlık oranları kır ve kentsel yerleşimlere göre farklılık göstermekte (Ortalama çocuk sayısı kırda 5, kentte ise 3.5'dir) ve bu oranlarda 1985 yılına göre düşüş görülmektedir. Doğurganlık oranının kır ve kent arasında birbirine çok yakın olmasının en önemli toplumsal/kültürel etkisi, kadınlarla ilgili olarak ortaya çıkmaktadır. Yüksek doğurganlığın kültürel olarak kabul edilmiş olması ve kadının statüsünün göstergelerinden biri olarak değerlendirilmesi, çok çocuk (çok erkek çocuk) = güç formülü gereğince kadın doğurgan olmak, erkek de bu düzenlenişin işleyişini sağlamakla görevlidir.

1993 yılı itibariyle bölgede kırsal alanda kadınların % 23.8'i, kentsel alanda ise % 8.9'u doğum kontrol yöntemlerini bilmemektedirler. Herhangi bir yöntem uygulayan kadınların oranı kırsal alanda % 24.6, kentsel alanda % 50.4'tür.

Tablo 9 : Nüfusun Demografik Göstergeleri, 1989

	Kaba Doğum Hızı (% 0)			Kaba Ölüm Hızı (% 0)		
	Toplam	Kır	Kent	Toplam	Kır	Kent
GAP Bölgesi	37.2	37.9	35.7	9.6	10.0	8.7
Türkiye	27.2	29.4	25.9	7.8	8.5	7.1

	Bebek Ölüm Hızı (% 0)			Toplam Doğurganlık		
	Toplam	Kır	Kent	Toplam	Kır	Kent
GAP Bölgesi	79.5	84.9	67.3	5.7	6.1	4.9
Türkiye	62.3	71.3	51.6	3.4	4.0	2.8

Kaynak : DİE, 1990

Tablo 9'dan görüleceği gibi 1989 Türkiye Nüfus Araştırması sonuçlarına göre, bölge, kaba ölüm oranı özellikle bebek ölüm oranı bakımından da Türkiye genelinin üstünde değerlere sahiptir.

II.4. SAĞLIK HİZMETLERİ

Nüfus artış hızı % 2.1 olan (GAP Bölgesi'nde % 3.4) ve dünyanın en hızlı çoğalan ülkeleri arasında yer alan Türkiye'de sağlık hizmetleri göstergeleri bölgelere göre farklılık göstermektedir.

Gelişmiş ülkelerde sağlık hizmetleri ile ilgili göstergeler coğrafi açıdan ve sosyo-ekonomik düzeyi farklı gruplar arasında çok fazla farklılık göstermediği halde,

Türkiye'de özellikle de GAP kapsamındaki illerde gecekondu ve kırda, değişik toplumsal katmalar arasında belirgin farklılıklar göstermektedir.

Bölgede koruyucu ve tedavi edici sağlık hizmetleri veren sağlık kurumları nicelik itibariyle oldukça yetersizdir. Bölgenin dağınık bir yerleşim düzeni göstermesi bu hizmetlerin dağılımının dengesiz olmasına neden olmaktadır.

Bölge nüfusu açısından oldukça az sayıda olan hastanelerin en fazla Diyarbakır (15) en az Siirt (3) ve Batman'da (3) toplandığı görülmektedir.

Tablo 10: GAP Bölgesi'nde İller İtibariyle Sağlık Merkezlerinin Dağılımı, 1993.

İller	Hastane	Sağlık Ocağı	Sağlık Evi	ACS/AP Merkezi	Verem Savaş Dispanseri
Adıyaman	5	32	125	2	3
Diyarbakır	15	54	204	3	4
Gaziantep	11	59	144	4	5
Mardin	5	47	148	2	2
Siirt	3	22	104	1	1
Şanlıurfa	11	55	171	6	3
Şırnak	5	15	78	1	1
Batman	3	15	94	1	1
TOPLAM	57	299	1068	20	20

Kaynak : Sağlık Bakanlığı, Sağlık İstatistikleri, Kasım 1993

10.000 nüfusa düşen yatak sayısı Türkiye genelinde 24.3 iken GAP Bölgesi'nde 12.3'dür. Ayrıca bebek, çocuk ve anne ölüm hızının yüksekliğine rağmen nüfus artışının da yüksek oluşu, ana çocuk sağlığı ve aile planlaması hizmetlerinin yetersizliği, aşı ile önlenebilen hastalıkların kırsal bölgede yaygınlığı, yetersiz ve dengesiz beslenme, olumsuz çevre sağlığı koşullarının varlığı bölgede koruyucu ve birinci basamak sağlık hizmetlerinin yeterli düzeyde verilemediğini de göstermektedir.

GAP Bölgesi'nde Türkiye geneline göre halkın sağlık hizmetlerinden yararlanma oranı oldukça düşüktür. Bunun belkide en önemli nedenlerinden biri bölgeye tayin edilen personelin bölgede kalmak istemeyişi, hızlı personel sirkülasyonu ve bölge halkının sağlık kurumları hakkında yeterli bilgiye sahip olmamasıdır. Yine bölgede sağlık hizmeti veren hastane ya da sağlık ocaklarında yeterli uzman doktor bulunmaması nedeniyle ekonomik gücü yeterli olan halkın bir kısmı İstanbul, Ankara gibi metropollere giderek sağlık sorunlarına çözüm bulmaya çalışmaktadır.

Tablo 11: GAP Bölgesi'nde Sağlık Personel Durumu ve Sağlık Personeli Başına Kişi Sayısı (1990)

A = Sağlık Personeli Sayısı B = Sağlık Personeli Başına Kişi Sayısı

	Uzman		Pratisyen		Diş		Eczacı		Sağlık Memuru		Ebe		Hemşire	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
Adıyaman	35	14661	107	4796	17	30184	36	14253	171	301	270	1900	234	2193
Diyarbakır	521	2102	481	2276	92	11902	202	5421	497	2203	463	2365	821	1334
Gaziantep	249	4581	299	3815	109	10464	294	3880	115	7359	359	3177	422	2703
Mardin	28	19919	118	4727	15	37182	68	8202	175	3187	218	2558	210	2656
Siirt	17	14320	94	2590	11	22130	52	468	91	2675	112	2174	87	2798
Şanlıurfa	76	13177	214	4680	36	27818	134	7474	131	7645	297	3372	260	3852
Şırnak	6	43668	70	3743	1	262006	2	131003	39	6718	60	4367	49	5347
Batman	30	11439	52	6628	13	26513	3	114890	70	4921	106	3252	86	4008
GAP	962	5362	1435	3594	294	17544	791	6521	1329	3881	1885	2736	2169	2378
TÜRKİYE	24900	2268	25739	2194	10514	5371	15792	3576	21547	2620	30415	1857	44984	1255

Kaynak : DİE, GAP İl İstatistikleri, 1993.
Sağlık Bakanlığı, Sağlık İstatistikleri 1993.

II. 5. EĞİTİM DÜZEYİ VE HİZMETLERİ

Eğitim düzeyinin en anlamlı göstergelerinden olan okur-yazarlık durumu zaman içinde, cinsiyete ve illere göre anlamlı değişmeler göstermektedir. Türkiye genelinde olduğu gibi, bölge genelinde de her ilde okur-yazar olanlar arasında erkek nüfusu kadın nüfusuna oranla çok daha yüksektir.

Türkiye genelinde 1985 yılı itibariyle erkek nüfusta % 86.5 olan okuma-yazma oranı 2.2 puanlık bir artışla 1990 yılında % 88.7'ye yükselmiştir. Kadın nüfus için bu oran % 68.2'den % 71.9'a çıkmıştır.

Bölgede ise aynı yıllarda erkek nüfus içinde okuma-yazma bilenlerin oranı % 72'den % 75.5'e doğru 3.5 puanlık bir artış gösterirken, kadın nüfus içinde bu oran % 39.6'dan 4.7 puanlık bir artışla % 44.3'e yükselmiştir.

Tablo 12 : Okuma-Yazma Bilen Nüfusun Cinsiyete Göre Dağılımı (6 ve daha yukarı yaşlar)

	1985 (%)			1990 (%)		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Adıyaman	61.9	75.8	48.0	67.3	80.2	54.6
Diyarbakır	52.3	69.8	33.9	56.2	73.0	38.8
Gaziantep	71.1	83.3	58.8	73.9	85.0	62.4
Mardin	48.2	66.5	29.3	54.1	71.5	36.3
Şanlıurfa	48.0	65.4	29.4	56.2	72.7	38.8
Siirt	50.7	67.8	34.8	53.9	71.1	36.1
Batman	–	–	–	57.6	74.2	40.2
Şırnak	–	–	–	40.8	58.4	20.4
GAP	56.0	72.0	39.6	60.4	75.5	44.3
TÜRKİYE	77.4	86.5	68.2	80.4	88.7	71.9

Kaynak : DİE, 1993.

Duruma il bazında bakıldığında okur-yazarlık düzeyinin en yüksek olduğu iller sırasıyla Gaziantep (% 73.9) ve Adıyaman (% 67.3), en düşük olduğu il ise % 40.8 ile Şırnak'tır.

Okullaşma oranlarına bakıldığında, Türkiye genelinde 1992-1993 öğretim yılında ilköğretim kademesinde okullaşma oranı % 87.1 iken, bu oranın GAP Bölgesi için % 74.8 olduğu görülmektedir.

Yüksek öğretimde ise Türkiye genelinde okullaşma oranı % 23.2 olup, bu oran GAP Bölgesi için 0.3'dür.

Kısaca GAP Bölgesi'nin bütün öğrenim düzeyleri Türkiye geneliyle karşılaştırıldığında bölge daha düşük bir okullaşma düzeyi sergilemektedir.

Tablo 13 : 1992-1993 Öğretim Yılı İçin Okullaşma Oranı

İller	İlkokul	Ortaokul	Genel Lise	Teknik Lise
Adıyaman	86.30	47.41	19.89	8.95
Diyarbakır	76.70	36.26	17.61	6.22
Gaziantep	94.54	43.37	20.73	9.01
Mardin	54.97	23.19	8.09	3.77
Siirt	45.37	16.91	6.00	3.59
Şanlıurfa	79.20	29.84	10.00	5.64
Batman	74.20	38.21	14.25	8.81
Şırnak	51.15	14.97	5.11	1.23
GAP	74.86	33.55	14.24	6.38
TÜRKİYE	87.16	56.51	24.84	18.82

Kaynak : MEB verilerinden derlenmiştir.

Tablo 14 : 1993-1994 Öğretim Yılı İçin Yükseköğretimde Okullaşma Oranı

Örgün Öğretim		% 11.3
- GAP Bölgesi	% 0.3	
- Diğer Bölgeler	% 11.0	
Açık Öğretim		% 11.9
TÜRKİYE GENELİ		% 23.2

Kaynak : YÖK, 1994.

1992-93 öğretim yılı için öğretmen başına düşen öğrenci sayısı Türkiye genelinde ilkokul kademesi için 30 iken, bu oran GAP Bölgesi için 39'dur.

Tablo 15 : 1992-1993 Öğretim Yılı İçin Öğrenci / Öğretmen Sayısı (Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı)

İller	İlkokul	Ortaokul	Genel Lise	Teknik Lise
Adıyaman	30	37	17	7
Diyarbakır	38	39	19	10
Gaziantep	47	78	24	15
Mardin	33	44	15	9
Siirt	32	26	12	7
Şanlıurfa	44	54	18	9
Batman	36	51	16	17
Şırnak	44	113	7	4
GAP	39	49	18	10
TÜRKİYE	30	46	14	13

Kaynak : MEB, 1993.

İlk ve orta öğretimde okul, personel ve araç ve gereç yetersizliği bölgede okullaşma oranını düşürmektedir. Bölgenin kırsal alanda bazı yerleşimlerde özellikle de oba, mezra gibi köyaltı yerleşim birimlerinde ilkokul bulunmamaktadır.

Bölge için altı çizilmesi gereken önemli bir nokta eğitimin ilk ve en fazla ortaokul düzeyinde yoğunlaştığı ve daha üst düzeylere yayılmadığıdır. Ayrıca bölge genelinde geleneksel değerlerin ve ataerkil ilişkilerin hala varlığını sürdürmesi kırsal alanda olduğu gibi kentsel alanda da kız çocuklarının erkek çocuklarına oranla daha az eğitim kurum ve süreçlerinden yararlanmasına veya erken yaşta okulu bırakmak zorunda kalmasına neden olmaktadır.

Bölgede 1993 yılı itibariyle, 15-55 yaş grubundaki kadınlar arasında okuma-yazma bilmeyenlerin oranı kırsal alanda % 76.4 iken kentsel alanda % 44.7'dir.

Bölgede, kız çocuklarının örgün eğitim kurumlarına devam etme oranının düşük olması, yaygın eğitimin önemini artırmaktadır. GAP kapsamındaki illerde genç kız ve kadınların eğitimine yönelik olan yaygın eğitim kurslarından (dikiş-nakış, halı-kilim dokuma) gerek kırsal alanda gerekse kentsel alanda büyük ölçüde yararlanılmaktadır.

II.6. ALTYAPI

A. Kırsal Altyapı

GAP Bölgesi'nde 3.923 köy ve 4.840 mezra bulunmaktadır. Bu yerleşimlerde son on yılda köylerinde başta elektriklendirme olmak üzere, altyapı alanında önemli gelişmeler olmuştur. Bu gelişmelerle bölge köyleri, elektrifikasyonunun yanısıra köy yolları, köy içmesuyu ve köy telefon bağlantısı alanlarında daha yüksek standarda ve daha elverişli olanaklara kavuşmuştur.

1- Köy Telefon Bağlantıları

Son on yıllık dönemde bölgede gerçekleştirilen en hızlı gelişme elektrifikasyonun yanısıra, telekomünikasyon (PTT hizmetleri) alanında olmuştur.

1980'li yılların başında telefon bağlantısı olan köyler çok sınırlı bir sayıda kalırken, 1991'de köylerin % 93.3'ü, köy bağlantılarının % 15.2'si bu olanağa kavuşmuştur.

Bu gelişmelere karşın 1994 yılında bölgedeki 3964 köyden 3855'i telefon bağlantılıdır. Diğer bir deyişle köylerin % 97'si telefona kavuşmuştur. Mezraların ise % 28'inin telefon bağlantısı vardır.

Bölgede il ve ilçe merkezlerinin tamamı ile köylerin önemli bir kısmı otomatik sisteme bağlanmıştır. Her türlü milletlerarası haberleşme imkanı mevcut olmakla birlikte bölgenin dağınık yerleşim özelliği nedeniyle mezraların bir bölümü bu hizmetlerden yararlanamamaktadır.

2- Köy Yolları

1981 yılında, bölge köylerini il ve ilçe merkezlerine bağlayan yollar ham yolu da içeren karma bir yapıdayken, 1994'de hemen tümüyle asfalt-stabilize-tesviyeli yola dönüşmüş ve bu arada bağlı yerleşim birimlerinin yol bağlantıları da iyileştirilmiştir.

Tablo 17 incelendiğinde, bölgede bağlantısını asfalt yolla sağlayan köylerin oranının % 6, mezraların ise % 1 olduğu görülmektedir. Bu oranlar Türkiye için sırasıyla % 18 ve % 3'tür.

Bölgede bağlantısını ham yolla sağlayan köylerin sayısı oldukça azalmıştır. Bu oran köyler için % 1 iken, mezralar için % 14'tür.

3- Köy İçmesuları

Altyapı konusunda belli gelişmelerin sağlandığı alanlardan biri köy içmesularıdır.

1981'de içme ve kullanma suyu olmayan köylerin oranı % 26'ya, suyu bulunan köyler arasında yetersiz olanların oranı % 72.4'e ulaşırken, 1990 yılında susuz köy oranı % 23.6'ya, suyu bulunanlar arasında yetersiz olanların oranıysa % 26.1'e düşmüştür. Bu gelişmelere karşın 1993'de Türkiye genelinde Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün hizmet alanına giren 78.098 adet yerleşim biriminden 47.115 adedine yeterli köy içmesuyu sağlanmış olup, bu oran % 60 civarındadır. Bölgede ise 1993 yılı itibariyle suyu yeterli olan köylerin oranı % 61, mezraların oranı ise % 35 olup, toplam kırsal yerleşim birimlerinin oranı % 47'dir. İçme suyu bulunmayan köy oranı % 17, mezra oranı ise % 48'dir. İçme suyu bulunmakla beraber, yetersiz olanyerleşim birimlerinin oranı ise % 18'dir.

Bu verilere dayanarak, sulama suyu gibi, içme ve kullanma suyunun da bölge köyleri için henüz ciddi bir sorun niteliği taşıdığı söylenebilir.

4- Köy Elektrifikasyonu

Bölgede öteki alanlara (yol, içmesuyu vb.) göre en çok gelişen altyapı hizmetlerinin başında telekomünikasyon hizmetlerinin yanısıra elektrifikasyon hizmetleri gelmektedir.

Tablo 19'dan da görülebileceği gibi, 1993 yılı itibariyle bölgedeki köylerin % 99.7'si, mezraların ise % 93.3'ü elektriğe kavuşmuş bulunmaktadır. Türkiye geneliyle karşılaştırıldığında, bu oranların (Türkiye ortalaması sırasıyla % 99.9 ve % 94.9'dur) birbirine çok yakın olduğu görülmektedir.

Bölge illerinden Diyarbakır'da elektriksiz olan tek bir köyde elektrik tesisine başlanmış olup, Şanlıurfa'da 5 köyde elektrik tesis çalışmaları devam etmektedir. 1 köyde de tesis çalışmalarına başlanmıştır.

Türkiye genelinde 28 elektriksiz köy ile 91 adet özürlü köy, GAP Bölgesi'nde ise 8 elektrisz köy ve 38 adet özürlü köy bulunmaktadır.

Tablo 16: Telefon Bağlantılı Köyler, 1994

İLLER	Mevcut Yerleşim Yerleri			Telefon Bağlantılı Yerleşim Yerleri				
	Köy	Mezra	Toplam	Köy	%	Mezra	%	Toplam
Adıyaman	374	605	979	365	98	153	25	518
Diyarbakır	780	1202	1982	771	99	343	29	1119
Gaziantep	624	257	881	624	100	213	83	837
Mardin	520	321	841	510	98	111	35	621
Siirt	272	237	509	260	96	51	22	311
Şanlıurfa	898	1659	2557	850	95	317	19	167
Batman	253	305	558	251	99	127	42	378
Şırnak	243	263	506	224	92	50	19	274
GAP	3964	4846	8813	3855	97	1370	28	5225
TÜRKİYE	36793	43006	79799	36579	99	7321	17	43900

Kaynak : PTT 1994.
GAP-BKİ

Tablo 17: Köy Yolları (31.12.1993 İtibariyle)

İLLER	Mevcut Yerleşim Birimleri			TCK Yolu Üzerinde Yeralan Yerleşim Birimleri					Asfalt				
	Köy	Mezra	Toplam	Köy	%	Mezra	%	Toplam	Köy	%	Mezra	%	Toplam
Adıyaman	318	612	930	58	18	47	8	105	20	6	6	1	26
Batman	231	285	469	20	9	20	7	40	13	6	5	2	18
Diyarbakır	719	1184	1903	66	9	55	5	121	24	3	13	1	37
Gaziantep	571	239	810	50	9	24	10	74	83	15	3	1	86
Mardin	492	324	816	39	8	9	1	48	42	9	16	5	58
Siirt	251	218	469	25	10	14	6	39	13	5	2	1	15
Şanlıurfa	828	1594	2422	71	9	65	4	136	65	8	34	2	99
Şırnak	214	255	516	29	14	11	4	603	1	0	4	2	5
GAP	3624	4711	8335	358	10	245	5	6162	261	7	83	2	344
TÜRKİYE	36505	45507	82012	3803	10	2359	5	–	6530	18	1366	3	7896

İLLER	Stabilize					Tesfiye					Ham				
	Köy	%	Mezra	%	Toplam	Köy	%	Mezra	%	Toplam	Köy	%	Mezra	%	Toplam
Adıyaman	241	76	301	49	542	52	16	257	42	309	5	2	48	8	53
Batman	124	54	78	27	202	83	36	117	41	200	11	5	85	9	96
Diyarbakır	548	76	490	41	1038	141	20	410	35	551	6	1	271	23	271
Gaziantep	488	85	236	99	724	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Mardin	295	60	115	35	410	155	32	193	60	348	0	0	0	0	0
Siirt	126	50	67	31	193	104	41	108	50	212	8	3	41	19	56
Şanlıurfa	569	69	647	41	1216	191	23	768	48	959	3	0	145	9	148
Şırnak	107	50	32	13	139	100	47	143	56	243	6	3	76	30	82
GAP	2498	69	1966	42	4464	826	23	1996	42	2822	39	1	666	14	705
TÜRKİYE	22077	60	19973	44	42050	4007	11	14341	32	18348	88	0	7468	16	7556

Kaynak : Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Hizmet Uygulamaları Genel Envanteri
(01.01.1994 tarihi itibariyle)

Tablo 18: Köy İçme Suları (31.12.1993 İtibariyle)

İLLER	Mevcut Yerleşim			Sulu					Susuz					Yetersiz				
	Köy	Mezra	Toplam	Köy	%	Mezra	%	Toplam	Köy	%	Mezra	%	Toplam	Köy	%	Mezra	%	Toplam
Adıyaman	369	613	982	280	76	287	47	567	40	11	285	46	325	49	13	41	7	30
Batman	250	305	555	115	46	62	20	177	75	30	176	58	251	60	24	67	22	127
Diyarbakır	774	1201	1975	382	49	264	22	646	202	26	753	63	953	190	25	184	15	374
Gaziantep	610	257	867	402	66	156	61	558	45	7	54	21	99	163	27	47	18	210
Mardin	516	320	836	359	70	176	55	535	102	20	119	37	221	55	11	25	8	80
Siirt	271	232	503	192	71	118	48	303	31	11	102	44	133	48	18	19	8	67
Şanlıurfa	892	1646	2538	561	63	605	37	1166	121	14	677	41	798	210	24	364	22	574
Şırnak	241	266	507	120	50	79	30	199	70	29	165	62	235	51	21	22	8	73
GAP	3923	4840	8763	2411	61	1740	35	4151	686	17	2331	48	3017	826	21	769	16	1595
TÜRKİYE	35119	42378	77497	25855	74	22404	52	48500	2828	8	13838	33	16666	6436	18	5985	14	12331

Kaynak : Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Hizmet Uygulamaları Genel Envanteri
(01.01.1994 tarihi itibariyle)

Tablo 19: Köy Elektrifikasyonu 1993

İLLER	Mevcut Yerleşim Birimleri			Elektrik Bağlantılı Yerleşim Yerleri				
	Köy	Mezra	Toplam	Köy	%	Mezra	%	Toplam
Adıyaman	374	719	1066	347	100	695	96.6	1042
Diyarbakır	784	1080	1868	783	99.8	1080	100	1863
Gaziantep	591	283	874	591	100	283	100	874
Mardin	517	467	984	517	100	467	100	984
Şanlıurfa	815	1804	2619	809	99.2	1775	98.3	2584
Siirt	267	219	486	267	100	146	66.6	413
Batman	250	335	585	250	100	245	73.1	495
Şırnak	228	253	481	227	99.5	124	49.0	351
GAP	3799	5160	8959	3791	99.7	4815	93.3	8606
TÜRKİYE	35995	47480	83475	35967	99.9	45093	94.9	81060

Kaynak : TEK1993.
GAP-BKİ

B. Kentsel Altyapı

Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamında 8 il, 70 ilçe ve 82 adet kasabada 1994 Ocak ayı sonu itibariyle 160 adet belediye vardır. 1990 yılı nüfus sayım sonuçlarına göre toplam 3.077.201 olan belediye nüfusu, bölge toplam nüfusunun % 60'ını oluşturmaktadır. Kentsel nüfus artış hızı bölge genelinin üzerindedir. Ancak yerleşmeler nüfus yığılması özelliğine sahip iken, altyapı hizmetleri açısından son derece yetersiz kalmıştır. Hızlı şehirleşme, sınırlı mali kaynaklar, yetersiz yönetim nedeniyle, yatırımlar su ve kanalizasyon altyapısı üzerine yoğunlaşmış, şehir yolları, katı atık toplaması ve diğer altyapı hizmetleri ele alınamamıştır.

Kentlerin çok yakınında bulunan küçük ölçekli endüstri etkinlikleri, kıt kent alanlarını zorlamakta, bu durumu gürültü, hava ve su kirliliği ve yoğun trafik gibi olumsuz sonuçlara yol açmaktadır.

GAP Bölgesi, süregelen bir eğilimle dışa göç veren bir bölge olmakla birlikte, yine de konut sayısı ve konutların fiziksel nitelikleriyle bir barınma altyapısı sorunuyla karşı karşıyadır. Konut sorunu, konutların mülkiyet dağılımının dengesizliği nedeniyle daha da ağırlaşmaktadır.

Bölgenin konut altyapısı Türkiye geneline benzer oranlar vermekteyse de, özellikle su ve kanalizasyon şebekesi bakımından geri, yıpranmış ve düşük kapasiteli, daha da önemlisi hijyenik ve teknik koşullara aykırı bir altyapıya sahiptir.

Bölge belediyelerinin harita ve imar planı konusunda büyük ölçüde bir sorunu bulunmamaktadır. 160 belediyenin % 66'sının nazım imar planı mevcut olup, bunların % 22'si yenilenmektedir. % 34'ünün ise nazım imar planı mevcut değildir. Aynı oranlar halihazır harita durumu için de geçerlidir.

Bölge belediyeleri içmesuyu ve kanalizasyon şebekesi bakımından yetersiz durumdadır. Belediyelerin % 24'ünde içmesuyu şebekesi olup, % 33'ünde hiç yoktur. % 43'ünde ise içmesuyu şebeke inşaatı devam etmektedir. Kanalizasyon açısından durum daha karamsardır. Belediyelerin % 80'ninde kanalizasyon tesisi yoktur. Ancak % 9'unda kanalizasyon şebekesi inşa edilmektedir. Bölge'de halen işler halde hiçbir arıtma tesisi bulunmamaktadır. Adıyaman (merkez) ve Samsat için avam projeler mevcuttur. 1982 yılında Şanlıurfa'da (Merkez) arıtma tesisi yapımına başlanılmış ancak henüz tamamlanmamıştır. Suruç arıtma tesisi ise atıl vaziyette yeterli su gelemediği için çalıştırılamamaktadır.

GAP Bölgesi il merkezlerinde 2005 yılına kadar 66.284 hektar altyapılı kentsel alan geliştirilmesi gerekmektedir.

II.7. YERLEŞİM DÜZENİ

1990 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre, GAP alanında toplam nüfusun yüzde 56'sı kentsel, yüzde 44'ü ise kırsal alandaki yerleşmelerde yaşamakta olup, az sayıda aile göçer ve yargı-göçer olarak yaşamlarını sürdürmektedir.

1970'li yıllarda yüzde 41.9 kentsel, yüzde 58.1 kırsal alanda yaşayan nüfus, ülke genelindeki dönüşüme paralel oranlarda yer değiştirerek, kentsel yerleşme merkezlerinde yoğunlaşmıştır. 2000'li yıllara gelindiğinde GAP alanının toplam nüfusunun yüzde 68'inin kentsel, yüzde 32'sinin kırsal alanda yaşayacağı tahmin edilmektedir.

Bölge nüfusunun kentsel kesimi 8 il, 70 ilçe ve 82 kasabada olmak üzere toplam 160 kentsel yerleşim yerinde yaşarken, kırsal kesimi de 3923 köy ve 4840 köyaltı yerleşim yeri olmak üzere toplam 8763 kırsal yerleşim yerinde yaşamaktadır.

Bölgedeki yerleşmelerin büyük çoğunluğunu nüfusu 2 binin altındaki köyler oluşturmaktadır. Kırsal yerleşmelerin az nüfuslu çok sayıda birimden oluşması yanında, dağınıklığı da yerleşim düzeninin en önemli özellikleridir. Toplumsal, ekonomik ve coğrafi nedenlerle, köye bağlı çok sayıda köyaltı yerleşim biriminin bulunduğu bölgede, sözkonusu yerleşmeler kom, oba, yayla, dam ve mezraa olarak tanımlanmaktadır.

1990 yılında bölge nüfusunun yüzde 37.6'sı nüfusu 2 binin altındaki yerleşmelerde yaşamakta olup, nüfusu 1000'in altında olan köyler tüm köylerin yüzde 85.3'ünü, kırsal nüfusun ise yüzde 59.6'sını içermektedir. Ayrıca toplam 3775 köyün yüzde 55.6'sının nüfusu 500'ün altında olup, toplam kırsal nüfusun yüzde 25'ini içermektedir.

Bölgede 10 000 nüfusun üzerindeki yerleşmeler ise toplam nüfusun yüzde 52.4'ünü teşkil etmektedir.

Yıllar itibariyle yerleşme büyüklüklerinin değişimi incelendiğinde, 1965-1990 yılları arasında nüfusu 2000'in altında ve 50.000'in üzerindeki yerleşmelerde değişmenin daha fazla olduğu görülmektedir. Nüfusu 50.000'den çok olan yerleşmelerde 1965 yılında bölge nüfusunun yüzde 14'ü yaşarken, bu oran 1990 yılında yüzde 39.9'a çıkmıştır. Aynı dönemde nüfusu 2000'den az olan yerleşmelerde yaşayan toplam bölge nüfusu ise yüzde 64'den yüzde 37.7'ye düşmüştür.

Nüfusu 50.000 ile 100.000 arasında olan orta büyüklükteki merkezlerin sayısı çok azdır. Bu grupta, 1965'de bölge nüfusunun yüzde 3.7'sini barındıran iki merkez varken, bu sayı 1990'da dokuza, bu merkezlerde yaşayan nüfusun toplam nüfusa oranı ise yüzde 10.7'ye çıkmıştır. Bölgede 100.000'in üzerinde nüfusu olan yerleşmeler daha büyük gelişme göstermişlerdir; bu merkezlerde yaşayan nüfus 1965'de toplam bölge nüfusunun yüzde 11.1'ini teşkil ederken, bu oran 1990'da yüzde 29.2'ye ulaşmıştır. 1965-85 yılları arasındaki hızlı büyümeyi bu yerleşme büyüklüğündeki gelişme göstermektedir.

Yıllar itibariyle yapılan karşılaştırmalardan da görüldüğü gibi, nüfusu 100.000'in üzerindeki yerleşmelerde nüfus yığılması artarken 2000 nüfusun altındaki yerleşmelerin toplam nüfus içindeki payı giderek azalmaktadır.

GAP Bölgesi'ndeki yerleşme düzeni ülke genelindeki değişmeye benzer nicelik ve nitelik gösteren bir değişme sürecindedir. Bu bağlamda bölge kentlerinin kendi iç dinamiklerinden kaynaklanmayan ve kırdan göçen ailelerin yığılması biçiminde oluşan demografik kentleşme kültürel bir kentleşme değildir. Kentlerde giderek daha yoğun bir biçimde yığılmakta olan nüfus, yüzyıllardır oluşmuş geleneksel kent kültürünü paylaşmamakta, farklı bir kültürel bütünsellik olarak kendini kurma eğiliminde görülmektedir. Bu durumda, eski kent kültürü içerdiği kültürel derinlikleri savunamamaktadır. Kentlerin toplumsal ve fiziksel mekanlarında birbirlerinden çok farklı yaşama biçimi sürdüren tabakalar oluşmaktadır.

Özellikle Diyarbakır, Gaziantep ve Şanlıurfa gibi büyük kentlerin etrafındaki gecekondu yerleşmesi ve yaşama biçimi olarak sürdürülen kentlileşme sürecinde, kent planlamasının ve konut üretiminin yetersizliği önemli sosyal sıkıntılara neden olmaktadır. Geniş ölçüde geleneksel kent yapısının korunduğu bölge kentlerinde yol, su ve kanalizasyon gibi temel fiziksel altyapı yetersizlikleri vardır. Ayrıca hızlı kentleşme ve sınırlı mali kaynaklar, düşük kapasite ve karşılanamayan talepler nedeniyle, yatırımlar su ve kanalizasyon üzerine yoğunlaşmıştır ve şehir yolları, katı atık toplanması ile diğer altyapı hizmetleri gerçekleştirilememektedir.

Bölge kırsal alanında, son yüzyılda göçebe yaşama biçiminden yerleşik yaşama geçiş çok hızlı ve yoğun olarak yaşanmıştır. Büyük bölümü bu süreçte oluşan kırsal yerleşmelerin küçüklüğü, dağınıklığı ve yaygınlığı farklı aşiret ve kabile gruplarının birbirleriyle iletişim ve ilişkilerini sınırlamakta, toplumun ülke pazarına ve ülke kültürüne katılımını geciktirmektedir. Bu yerleşme birimlerinin önemli bir kesimi fiziki ve toplumsal altyapı hizmetlerinden yoksundur. Ayrıca bunlara ayrı ayrı bu hizmetlerin götürülmesinde maliyet çok yüksektir, hem de rasyonel değildir.

GAP kapsamındaki barajların su toplama alanlarında (rezervuarlarında) yer aldığı için yeri değişen ya da değişecek olan köylerin yeniden yerleştirilmesi, ayrı bir yerleşim düzenlemesi gerektirecek kapsam ve önemdedir.

Yine bölgede yaygın bir ekonomik etkinlik olan hayvancılığa bağlı olarak göçebe ve yarı-göçebe bir yaşam biçimi etkinliğini korumaktadır. Hayvan sürüleri peşinde yaylak ve kışlaklar arasında sürekli yer değiştiren göçebe topluluklar, ekonomik yitimlere uğradığı gibi, çağdaş yaşam koşullarından da yoksundur. Bu hareketli yaşamın, çeşitli zararlara yol açan toplumsal içerimleri de vardır.

II.8. İNSAN-TOPRAK İLİŞKİLERİ

Bölge tarım topraklarının işletme ve mülkiyete göre dağılımındaki dengesizlik ve çok parçalılık bölgenin en önemli sosyo-ekonomik sorunlarından biridir.

Bölgede toprak dağılımına bakıldığında 1981 verilerine göre çiftçi ailelerin % 40'ının tamamen topraksız olduğu görülmektedir. Tarım topraklarının aileler arasındaki dağılımı ise çok dengesizdir. Toprak sahibi ailelerin % 52.7 gibi büyük çoğunluğu 25

dekar altı cüce işletmelere sahiptirler ve toplam tarım topraklarının ancak % 7.9'unu kontrol etmektedirler. 50 dekardan küçük işletmelerin oranı ise % 68.4, tarım topraklarından aldığı pay ise % 15.7'dir. Buna karşılık 500 dekar üstü toprağa sahip işletmelerin oranı % 2, bunların toplam tarım topraklarından aldığı pay ise % 30.5'tir.

1993 yılına gelindiğinde ise topraksızlık ve cüce denecek düzeyde küçük işletmeler hala yaygınlığını korumakta ve bu durum topraktan yeterli geçim sağlayamama, kentlere kitlesel göç ve işsizlik sorununu beraberinde getirmektedir. 1993 yılı verilerine bakıldığında, topraksızların oranının yaklaşık % 40 olduğu görülmektedir. 50 dönümden daha az toprağa sahip işletmelerin oranı % 46.4'tür. 100 dönümden daha küçük işletmelerin oranı % 65.8'dir. 100-200 dönüm arası toprağa sahip işletmelerin oranı % 16.3'tür. 200-500 dönüm arası işletmelerin oranı % 12.3, 500 dönüm üstü büyük işletmelerin oranı ise % 5.4'tir.

Toprak dağılımındaki bu dengesizlik, tarımsal yatırımları ve verimliliği düşürücü ortakcılık ve kiracılık gibi dolaylı işletme biçimlerini gündeme getirmektedir. Bölgede hanelerin yaklaşık % 27'si toprakta ortakcılık yapmaktadır. Kiralama yoluyla toprak işletenlerin oranı ise % 9.1'dir. Kiraya ve ortağa toprak verenlerin büyük çoğunluğu köy dışında yaşayan toprak sahipleri, kiraya ve ortağa toprak tutanların büyük çoğunluğu ise topraksız çiftçilerdir.

Toprak dağılımındaki dengesizlik, yukarda da belirtildiği gibi, kentlere kitlesel göç, işsizlik ve kentleşme sorunları yanında, dolaylı işletmecilik nedeniyle tarımda verimsizliği de beraberinde getirmektedir. Bu durumun yarattığı diğer bir sorun ise gelir dağılımındaki aşırı dengesizliktir.

Bölgede toprak-insan ilişkileri açısından önemli sorunlardan birisi de tarımsal işletmelerin çok parçalı bir yapıya sahip olmasıdır. Miras ve benzeri etkenlere bağlı olarak işletmelerin aralarında önemli uzaklıklar bulunan ayrı parçalardan oluşması, rasyonel işletmeciliği engellediği için tarımsal üretim ve verim düşüklüğünün nedenlerinden birisidir.

Bölge köylerindeki işletmelerin ortalama parça sayısına bakıldığında, işletmelerin ancak % 15.2'sinin tek parçadan oluştuğu, geri kalanın ise 2 ve daha fazla parçadan oluştuğu görülmektedir. Ortalama 2-3 parçalık işletmelerin egemen olduğu köy oranı % 24.2, parça sayısının 4-5'e ulaştığı köy oranıysa % 27.3'tür. Köylerin % 33.3'ünde ortalama parça sayısı 5'in üzerindedir. İşletmelerin en parçalı olduğu il Gaziantep, en toplu olduğu il ise Mardin'dir.

II.9. İSTİHDAM VE GELİR

Bölgenin 1990 yılında 5.158.013 olan nüfusu, 1995 yılında 6.145.198'e ve 2005 yılında da 10.442.764'e ulaşacaktır. Bu değer 1985 yılı nüfusuna göre % 140.3 ve 1990 yılı nüfusuna göre de % 102.6 oranında artış anlamına gelmektedir. GAP yatırımlarının bölge nüfus gelişimini % 15.5 oranında artıracağı öngörülmektedir.

1985 yılı verilerine göre, bölgede toplam işgücü 1.540.931 düzeyindedir. Bunun yaklaşık % 30'u kentsel alanlardadır. Bölgenin işgücü eğilimlerine göre hesaplanan 2005 yılı istihdam kapasitesi 2.573.774, GAP etkisi de hesaplanarak bulunan istihdam hacmi ise 3.870.075'dir. GAP yatırımlarının etkisi ile yaratılan ek istihdam 1.296.301 olmaktadır.

Hedef yılında bölgesel istihdam 1985 yılına göre % 251 oranında artış kaydedecektir. Aynı dönemde nüfus artış oranının % 240 olduğu düşünülürse, istihdam hacmindeki artışın ve dolayısı ile refah düzeyinde beklenilen gelişmelerin boyutları ortaya çıkmaktadır.

1985 yılında 0.353 olan bölge aktivite oranının 2005 yılında 0.371'e yükseleceği hesaplanmıştır. Bölge oranındaki artış büyük ölçüde kentsel kesimdeki artıştan kaynaklanmaktadır. Kentsel kesimde 1985 yılında 0.19 olan ve ülke ortalamasının altında bulunan aktivite oranının 2005 yılında 0.258 düzeyine ulaşması öngörülmüştür.

Toplam işgücünün ekonomik sektörlere dağılımına baktığımızda, 1985 yılında % 63 olan tarım kesiminin payı, 2005 yılında % 51'e inecektir. Buna karşılık 1985'te % 4 olan imalat kesiminin payı 2005 yılında % 10'a, % 32 olan hizmet kesiminin payının ise % 39'a çıkması beklenmektedir. Türkiye ortalamalarına baktığımızda ise, tarım kesiminin payının % 59, imalat kesiminin payının % 11 ve hizmetler kesiminin payının % 30 olduğu görülmektedir.

Çalışan nüfusun işteki konumuna bakıldığında, modern işletmelerin bölgede cılız kaldığı anlaşılmaktadır. Ücretli çalışanların oranı % 24.8 düzeyindedir. Bu oran Türkiye geneli için % 33.9'dur. Bölge illerinden sadece Gaziantep'te bu oran (% 36.7) bölge ve Türkiye ortalamasının üzerindedir. Diğer GAP illeri hem bölge hem de Türkiye ortalamasının altında oranlara sahiptir. Ücretsiz aile işçilerinin (% 51.1) ve kendi hesabına çalışanların oranı (% 22.6) Türkiye ortalamalarının (% 42.4 ve % 22.6) üzerindedir. İşverenlerin oranı ise bölgede % 0.4, Türkiyede % 0.9 düzeyindedir.

Tablo 20 : Hanelerin Yıllık Geleri (1993 % dağılım)

	- 10 milyon	10-39.9 mil.	40-99.9 mil.	100 mil.+
Kır	30.2	45.8	14.0	10.0
Kent	25.0	32.6	21.2	21.2
Toplam	28.1	40.3	16.9	14.7

Kaynak : GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI, GAP Bölgesi Toplumsal Değişme Eğilimleri Araştırması, Türkiye Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara 1993.

Bölgede mülkiyet yapısındaki dengesizlik, yaygın işsizlik ve çarpık kentleşmeye dayalı olarak, gelirin düşüklüğü yanında dağılımında da büyük dengesizlikler bulunmaktadır. Hanelerin % 28.1'i 10 milyonun altında yıllık gelire sahiptir. Yıllık 40 milyon liranın altında gelire sahip hanelerin oranı % 68.4'tür. Yani hanelerin büyük bir çoğunluğu yoksul olarak nitelendirilebilir. 100 milyon liranın üzerinde gelire sahip varlıklı hanelerin oranı ise % 14.7'dir. Orta gelir grubunda düşünülebilecek 40 ile 100 milyon arası gelire sahip hanelerin oranı ise sadece % 16.9'dur. Orta sınıfların azlığı gelir dağılımındaki dengesizliğin bir göstergesi olduğu kadar, sosyal problemlerin ve istikrarsızlığın da bir habercisi olarak görülebilir.

III. GAP SOSYAL EYLEM PLANI

Bundan önceki bölümlerde, sahada yapılan sosyal içerikli araştırmaların sonuçlarının bir sentezi yapılarak, GAP Bölgesi'ndeki sosyo-ekonomik ve kültürel yapı, bu yapıdan kaynaklanan sorunlar ve potansiyeller sergilendi. Bu bölümde ise, bu yapının GAP'ın hedefleri doğrultusunda dönüştürülmesine yönelik politika ve hedefler, stratejiler, ve eylem planları geliştirilmektedir.

Burada geliştirilen eylem planları, "örgütlenme ve katılım", "nüfus hareketleri ve yerleşme", "eğitim", "sağlık", "tarımsal yayım", "istihdam" ve "mülkiyet ve arazi kullanımı" olmak üzere yedi konu başlığı altında ele alınmaktadır. Ancak bu konu alanlarına ilişkin olarak geliştirilen eylem planları birbirleriyle çok yakından ilintilidir; aralarında bir entegrasyon vardır.

Burada vurgulanması gereken bir konu, bu eylem planlarının hayata geçirilmesinde GAP Bölge Kalkınma İdaresi yanında diğer kamu kuruluşlarının, özel kuruluşların, gönüllü kuruluşların ve toplumsal örgütlerin önemli roller üstlenmesi gerekliliğidir. Koordinasyon görevini ise GAP Bölge Kalkınma İdaresi yerine getirecektir.

1- ÖRGÜTLENME VE KATILIM

POLİTİKA VE HEDEFLER

- Bölgenin sosyo-kültürel ilişkilerinin gelişmesi, modernleşmesi, yerel, ulusal ve uluslararası bilgi ve kültür zenginliklerinin birleştirilerek yöre halkının örgütlü ve açık toplum haline gelmesi temel hedeftir.
- GAP çerçevesinde doğa ve insan kaynaklarının geliştirilmesi amacıyla yürütülen planlama, uygulama, izleme ve değerlendirmeler yöre insanının katılımı ile yapılacaktır.
- Toplumun örgütlenmesi sağlanarak, temel kaynaklara ulaşabilirliği ve kaynakların verimliliği artırılacaktır.
- Örgütlü demokratik davranışın teşvik elidmesi ve "özyönetim" yeteneklerinin örgütlenmelerle geliştirilmesine olanak tanınacaktır.

- Geleneksel örgütlenmelerden kalkınmaya engel teşkil edenlerin çözülme sürecini hızlandırıcı yönde çağdaş örgüt ve kurumların etkinliği artırılacaktır.

STRATEJİLER

- Bölgede, üniversiteler, teknoloji, kurumları, iletişim ağları, turizm merkezleri, sivil toplum örgütleri, kültürel ve ekonomik birlikler gibi çok yönlü hizmetlerin birbirleriyle ilişkilendirilmesi ve geliştirilmesi,

- İnsanların bilgi ve bilinç düzeyinin gelişmesini sağlayacak toplumsal ve ekonomik koşulların toplum katılımı ile;

  a) tanımlanması,
  b) değerlendirilmesi,
  c) uygulamalarla ilgili izleme ve sonuçlarının değerlendirilmesi,
  d) değerlendirme sonuçlarının geleceğe yansıtılması,

  gerek plancı ve uygulayıcılardaki gerekse toplumdaki bilgi ve bilinç açığının sürekli azaltılması.

- Katılım ve örgütlenmenin kalkınmadaki önemi konusunda, siyasi, idari ve yerel kademelerde gerekli bilgi akışının sağlanması ve bilincin yaratılması,

- GAP Bölgesi'nin toplumsal yapıları gözönünde bulundurulduğunda katılımın kendiliğinden oluşumunu beklemek gerçekçi olmadığından, yöresel katılımı özendirici mekanizmaların oluşturulması ve desteklenmesi,

- Çağdaş örgütlenme ve katılım açısından işlevselliği olan yerel liderlerden yararlanılması,

- Kamu kaynak ve olanaklarından yararlanmada toplumun örgütlü kesimlerine (kooperatifler, sulama birlikleri vs.) ve gönüllü kuruluşlara öncelik tanınması,

- Proje'de öngörülen değişmelerin benimsenip yaygınlaşabilmesi için, uygulamalara, değişmeye en elverişli toplulukların, en yatkın kesimlerinden başlanması.

EYLEM PLANLARI

- Kırsal ve kentsel alanlardaki yerel yönetimler, katılımca yerel yönetim ilkelerine göre yeniden düzenlenerek güçlendirilmelidir.

- Bölgede örgütlenmeyi ve katılımı sağlamak amacıyla yerel, ulusal ve uluslararası resmi olmayan kuruluşlar (ROK)* teşvik edilmeli ve destekleri alınmalıdır.

- Resmi kuruluşlardaki planlamacı ve uygulayıcılardan başlayarak, tüm kademelerde katılımcı yaklaşımı benimsetmeye yönelik eğitim programları yürütülmelidir.

  (*) ROK : Resmi olmayan ve kâr amacı gütmeyen gönüllü kuruluşlar.

- Üniversitelerin sosyal bilimler enstitülerinde kurslar ve programlar açılarak, toplumun potansiyellerini katılımcı bir anlayışla harekete geçirecek uzmanlar yetiştirilmelidir.

- Sahada, tarımsal yayım, sağlık, eğitim vb. hizmetlerden yararlanmada halkı pasif alıcı durumdan, bu hizmetleri talep eder hale getirecek yönde halkla çalışacak sosyal bilim formasyonuna sahip elemanların yetiştirilmesi için yörede özerk bir araştırma-uygulama enstitüsü kurulmalıdır.

- Yukarıda bahsedilen süreçlerde yetiştirilen elemanlar (kubaştırıcılar veya katalizörler) toplumun harekete geçirilmesinde ve katılımcı yönde (tabandan tavana) örgütlenmesinde kullanılmak üzere ilgili kamu kuruluşlarında ve gönüllü kuruluşlarda görevlendirilmelidir.

2- NÜFUS HAREKETLERİ VE YERLEŞME

POLİTİKA VE HEDEFLER

- Kalkınma hızı ile nüfus artış hızı arasındaki dengeyi dikkate alan, sürdürülebilir kalkınma ilkesine uygun bir nüfus politikası izlenecektir.

- Nüfus hareketleri, bölgenin sosyal ve ekonomik potansiyellerinin geliştirilmesi yönünde teşvik edilecektir.

- Bölgesel kalkınmanın etkin bir biçimde gerçekleşebilmesi için nüfus hareketlerine yön verilerek, nüfusun merkez köylerde ve orta büyüklükteki kentlerde yoğunlaşmasını sağlayacak özendirici tedbirler alınacaktır.

- Özellikle bölgeden daha önce göç etmiş olanlar başta olmak üzere, sermaye sahibi ve nitelikli işgücünün bölgeye çekilmesi özendirilecektir.

- Baraj yapımından etkilenen nüfusun yeniden yerleştirilmesinde, sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınma ilkeleri gözetilecektir.

- Sosyal ve ekonomik gelişmelerin bir sonucu olarak yaşam alanları daralan göçer ve yarı göçer topluluklar yerleşik hayata geçirilecektir.

- Kalkınma sürecinde meydana gelen değişimler gözönüne alınarak, aile birliği desteklenip, aile içi demokratik ilişkiler güçlendirilecektir.

- Bebek, çocuk ve anne ölüm oranları ile doğurganlık oranlarını en azından ülke ortalamalarına yaklaştırıcı önlemler alınacaktır.

STRATEJİLER

- Nüfusun merkez köylerde yoğunlaşması için, tarımsal kalkınmaya koşut olarak kırsal sanayinin geliştirilmesi.
- Nüfus emme kapasitesi gözönünde bulundurularak, çekim merkezi olabilecek orta büyüklükteki kentlerin belirlenmesine yönelik bir tesbit ve planlama çalışması yapılması.
- Sosyal hizmetlerin (eğitim, sağlık vb.) verilebilmesi için gerekli altyapı hizmetlerinin merkez köylerde, orta büyüklükteki kentlerde ve koridorlardaki yerleşmelerde geliştirilmesi ve yoğunlaştırılması.
- Baraj yapımından etkilenen nüfusun yeniden yerleştirilmesine yönelik planlama ve uygulamalardaki kararlara halkın katılımının sağlanması.
- Aile sağlığı hizmetlerinin geliştirilmesi, bu hizmete ulaşabilirliğin artırılması ve katılımın sağlanması.
- Bebek ve çocuk ölümlerinin azaltılması ve çocuk sağlığı göstergelerinin iyileştirilmesi amacıyla, ana çocuk sağlığı, ailelerin istedikleri sayıda ve aralıklarla çocuk sahibi olabilmelerini sağlamak için aile planlaması hizmetlerinin artırılması, bunlara ulaşabilirliğin sağlanması ve eşlerin-gençlerin eğitilmesi.

EYLEM PLANLARI

- Değişen koşullar gözönünde bulundurularak, daha önce DPT tarafından belirlenmiş olan merkez köyler yeniden ele alınarak, bu statüyü kaybedenler elenmeli ve merkez köy olabilecek yeni yerleşim birimlerinin belirlenmesine yönelik bir çalışma yapılmalıdır.
- Belirlenen merkez köyler ve orta büyüklükteki kentlerin fiziksel ve sosyal altyapılarının tamamlanmasına öncelik verilmelidir.
- Baraj yapımından etkilenen nüfusun yeniden yerleştirilmesine yönelik, katılımcı yaklaşımla, bir pilot uygulama yapılmalıdır.
- Bölgede aile düzeyi çalışmalar ile eğitim hizmetlerinin iyileştirilmesi amacıyla;
  a) Uygulamalarda, merkezi idare, kamu kuruluşları, yerel yönetimler ve ROK'ların desteği sağlanmalıdır.
  b) GAP bünyesinde, ilgili kurum ve kuruluşlar arasında işbirliği ve eşgüdümü sağlayan, araştırma, uygulama ve finansman esnekliği olan yeni bir birim oluşturulmalıdır.
- Ana ve çocuk sağlığını korumaya yönelik olarak yerel ebelerin eğitime tabi tutulması ve tıbbi donanımlarının sağlanmasıyla, sağlık personelinin ulaşamayacağı bölgelerde doğum hizmetlerinin daha sağlıklı yürütülmesi sağlanmalıdır.
- Verileri, bölgedeki göçe ve yarı-göçer toplulukların yerleşik hayata geçirilmesinde kullanılacak, uygulamaya yönelik bir araştırma projesi yapılmalıdır.

3- EĞİTİM

POLİTİKA VE HEDEFLER

- Yaygın ve örgün eğitimin işlevselliği artırılacak ve bu doğrultuda olanaklar geliştirilecektir.
- Eğitim olanakları nüfusun bütün kesimlerine yaygınlaştırılacaktır.
- Bölgede, modernleşme sürecinin kenarında kalmış bir nüfus grubu olan kadınların eğitim düzeylerinin yükseltilmesine özel önem verilecektir.
- Bölgede örgün ve yaygın eğitimin etkinliğinin artırılması için okul öncesi eğitim programları açılacak ve yaygınlaştırılacaktır.
- Nüfusun büyük bölümünü oluşturan genç nüfusu kısa ve orta vadede ekonomide etkin kılıcı, mesleki ve teknik eğitim programlarına önem verilecektir.
- Yaygın ve örgün eğitim programlarının birbirini tamamlaması ve birbirinin sürekliliğini sağlayacak bir bütün oluşturulması ve böylece bilgi ve becerinin hızlı ve sürekli dolaşımı gerçekleştirilecektir.
- Bölgede okuma-yazma ve okullaşma oranları en azından Türkiye ortalamasına yükseltilecektir.
- Bölgedeki okullaşma oranlarının Türkiye ortalaması seviyesine ulaşması için uzun vadeli bir program yapılarak bu bölgenin okullama oranlarının düşüklük sırasına göre teknik lise, genel lise, ortaokul ve ilkokul yatırımlarına önümüzdeki yıllarda daha fazla kaynak ayrılacaktır.
- Yaygın eğitim kapsamında, halkın GAP çerçevesinde yürütülen projeleri tanıması, böylece bölgenin kalkınma programlarına ilgi ve katkısı sağlanacaktır.
- Bölgede yerel, ulusal ve evrensel kültürün olumlu bir senteze ulaşmasını sağlayacak kültür kurumlarının ve etkinliklerinin yoğunlaştırılacağı bir altyapı oluşturulacaktır.

STRATEJİLER

- Toplum hizmetlerinin yaygınlaşmasında, çeşitli alanlarda uygun yeteneklere sahip yerel insanların eğitilmesi ve bunların içinde yaşadıkları yerel topluluklara hizmet vermesinin sağlanması.
- Yaygın eğitim programlarının, GAP'ın hedefleri ve bölgenin sosyo-ekonomik, kültürel ve fiziksel koşulları gözönüne alınarak, halkın gönüllülüğü ve katılımı ile geliştirilmesi.
- Sağlık eğitiminin, yaygın eğitimde olduğu gibi, örgün eğitim programları içinde de yer alması, bu süreçte öğrencilerin yaş ve sınıfları ile toplumun sosyo-kültürel yapısının dikkate alınarak düzenli olarak verilmesi.

- Kitle iletişim araçlarının, bölgenin şartlarına uyabilecek ve anlaşılabilecek şekilde etkin bir biçimde kullanılması.

- Merkez köylerde sekiz yıllık ilköğretim okulları kurularak ve "taşımalı sistem"e geçilerek çevre köylerdeki çocukların eğitiminin bu okullarda yapılması.

- Merkez köylerde ilköğretim programlarını tamamlayan öğrencilerin, ilçe merkezlerinde yada merkez köylerdeki lise ve mesleki-teknik eğitim okullarından yararlanmalarını sağlamak için "taşımalı sistem"in kullanılması.

- Mobil eğitim-öğretim ekipleri oluşturularak mevsimlik tarım işçilerinin ve göçer ve yarı-göçer toplulukların da temel eğitim, yaygın eğitim ve yayım hizmetlerinden yararlanmalarının sağlanması.

EYLEM PLANLARI

- Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde oluşturulacak olan disiplinler arası bir birim aracılığıyla, bölgede çalışacak olan öğretmenlere ve diğer kamu personeline, bölge koşullarına uygun bir yönlendirme eğitimi verilmelidir.

- Toplumun katılımı ve katkısı sağlanarak, yaygın eğitim programları ve kültürel etkinliklerin gerçekleşebileceği, eğitim ve karşılıklı etkileşim süreçlerinin süreklilik kazanacağı mekanlar (ortak köy odası, köy konağı, toplum merkezi, halk evi, halk odası vb.) oluşturulmalıdır.

- Bölgede pilot alanlarda taşımalı eğitim sistemi uygulanarak sonuçları izlenip değerlendirilmelidir.

- Mevsimlik tarım işçilerinin, göçer ve yarıgöçer toplulukların eğitimleri, Milli Eğitim ve Tarım ve Köy İşler Bakanlıkları bünyesinde oluşturulacak mobil eğitim-öğretim ekipleri tarafından verilmelidir.

- Örgün eğitimden yararlanamamış kız çocuklara ve kadınlara yönelik okuma yazma kursları yaygınlaştırılmalı ve katılımın sağlanmasına yönelik özendirici tedbirler alınmalıdır.

- Televizyonda en çok izlenen programlar gözönünde bulundurularak eğitime ilişkin mesajların yöre koşullarına uygun dramatik ögelerle verilmesi sağlanmalıdır.

- GAP çerçevesinde yapılan uygulamaların beklenen sonuçları ve etkileri hakkında hedef grupları bilgilendirici ve onların katılımıyla hazırlanacak programlara kitle iletişim araçlarında ağırlık verilmelidir.

- Harran Üniversitesi bünyesinde bölgede yaşayan kültürel zenginlikleri araştıracak "GAP Kültürel Araştırmalar Enstitüsü" kurulmalıdır.

4- SAĞLIK

POLİTİKA VE HEDEFLER

- Bölgedeki sağlık göstergeleri Türkiye ortalamasına yükseltilecektir.
- Koruyucu sağlık hizmetleri yaygınlaştırılacak ve halkın bu hizmetlere ulaşabilirliği artırılacaktır.
- Bölgede sulamanın yaygınlaşmasıyla ortaya çıkabilecek sağlık sorunlarının önceden tesbit edilerek önlenmesine yönelik tedbirler alınacaktır.

STRATEJİLER

- Sağlık hizmeti veren birimlerin nicelik ve niteliğinin artırılması,
- Bölgede görev yapan sağlık personelinin halkla olumlu ilişkiler kurabilme becerisinin artırılması,
- Sağlıkla ilgili konularda (beslenme, çevre sağlığı, hijyen, ana-çocuk sağlığı vb.) halkta bilgi ve bilinç düzeyinin geliştirilmesi,
- Sağlık eğitimiyle ilgili konularda halka ulaşmada yerel gönüllülerden yararlanılması.

EYLEM PLANLARI

- Nitelikli ve deneyimli sağlık personelinin bölgede tutulabilmesi amacıyla özendirici tedbirler alınmalıdır.
- İlk kademede sağlık hizmeti veren personelin halkla iletişim kurma becerisinin artırılmasına yönelik hizmet içi eğitim programları uygulanmalı ve bunun sürekliliği sağlanmalıdır.
- Halk içinden belirli niteliklere sahip gönüllüler seçilerek, temel sağlık konularında eğitimden geçirilmeli ve halkın bilgi ve bilinç düzeyinin geliştirilmesinde bu gönüllüler kullanılmalıdır.
- Bölgede tropikal hastalıklara yönelik bir "Araştırma ve Uygulama Merkezi" kurulmalıdır.

5- TARIMSAL YAYIM

POLİTİKA VE HEDEFLER

- Uzun vadede yayımın farklılaştırılarak çoğulcu bir yapıya dönüştürülmesi hedeflenmektedir.

- Tarımsal yayımın sahadaki uygulamalarında, faaliyetlerin çiftçi örgütleri, özel ve gönüllü kuruluşlara bırakılması yayımda etkinliği artıracaktır. Kamunun yayımdaki görevi bu kuruluşlarca yapılan uygulamaları destekleme ve kalite kontrolünü yapmaya kayacak; kamunun eğitsel alandaki yatırımları tarımsal araştırma, temel eğitim ve teknik mesleki eğitimde yoğunlaştırılacaktır.
- Tüm çiftçilerin kendi koşullarına uygun kaliteli bilgiye ulaşabilirlikleri sağlanacaktır.

STRATEJİLER

- Kamu yayımının niteliğinin yükseltilmesi, öncelikleri ve hedef grupları belirleyerek buna ilişkin program hazırlama alanlarına yoğunlaşması, bu anlamda küçük çiftçilere yönelik ve kadına duyarlı yayım yürütmesi,
- Toprağın artan kırsal nüfusu besleyemez hale gelmesinden dolayı, toprağa dayanmayan gelir getirici faaliyetlerin yayımla desteklenmesi,
- Yayımın çiftçi örgütlenmesi ile bütünleşmesi,
- Sulanacak alan ve sulama dışı kalacak alanlarda tarımsal yayım hizmetlerinin bu duruma uygun yöntem ve tekniklerle ele alınması,
- Problem tanımı, yayım programlarının hazırlanması ve uygulamalarında, hedef grupların aktif katılımının sağlanması,
- İzleme ve Değerlendirmede kullanılacak ölçütler konusunda tüm katılımcıların ortak bir tanım birliğine ulaşmalarının sağlanması.
- Bilgi gövdesinin geliştirilmesi için bölgedeki üniversitelerin ve araştırma kuruluşlarının desteklenmesi ve etkinliğinin artırılması.
- Yayım hizmetlerinin her aşamasında teknik eleman toplum bilimci işbirliğinin sağlanması.
- Çiftçinin bilgi talep eder hale getirilmesi ve bu yönde örgütlenmesinin sağlanması.

EYLEM PLANLARI

- Kırsal alanda katılımcı yaklaşımı uygulayacak saha elemanları (ziraat mühendisi, ziraat teknisyeni, ev ekonomisti ve toplum mühendisi vb.) ile tarımsal alanda görev alacak seçilmiş kırsal önderler eğitilmelidir.
- TV'nin GAP kanalında çiftçi kadınları hedef alan özel tarımsal yayım programları hazırlanmalıdır.
- Çiftçilerin doğal ve tarımsal olayları yorumlama, ifade etme ve tepkide bulunma tarzını ortaya çıkaracak bir sosyal bilim araştırması yapılarak, tarımsal yayım alanındaki faaliyetlere ışık tutulmalıdır.

- İlerde tarımsal yayım alanında görev alması beklenen Ziraat Odaları yeniden yapılandırılmalı ve güçlendirilmelidir.
- Mevcut teknoloji uygulama durumunu ortaya koyacak bir survey yapılmalıdır.
- Sulamaya açılacak alanlardaki önder çiftçi niteliği taşıyan çiftçilerden oluşacak grupların, ülkenin başlıca sulama alanlarına götürülmesine dayalı bir çiftçi gezileri programı oluşturulmalıdır.
- Mevcut kamu yayım kuruluşu (Tarım İl Müdürlüğü) içinde, yayım çalışmalarının etkin bir şekilde izlenmesi ve değerlendirilmesi için, bir birim oluşturulmalı ve çiftçi katılımına dayalı bir izleme-değerlendirme sistemi oluşturulmalıdır.
- Kısa kurslar için Tarım İl Müdürlüklerine bağlı, yeterli pratik eğitim olanaklarına sahip çiftçi eğitim istasyonları oluşturulmalıdır.

6- İSTİHDAM VE GELİR

POLİTİKA VE HEDEFLER

- Bölgede toplam geliri artırıcı ve gelirin dengeli dağılımını sağlayıcı ekonomik ve sosyal önlemler alınacaktır.
- Bölgede dinamik ve verimli bir tarımsal gelişmeyi engelleyici ürün desenleri, üretim ilişkileri, mülkiyet yapısı ve istihdamdaki aksaklıklar giderilecektir.
- Yerinde istihdam yaratacak tarıma dayalı ve tarım dışı sanayiler ve hizmetler geliştirilecektir.
- Küçük üreticiler, değişen pazar taleplerini karşılamak üzere örgütlenecek ve desteklenecektir.
- Bölgedeki doğal ve kültürel zenginlikler istihdam ve gelir artırıcı üretken yatırımlara yöneltilecektir.
- Teknoloji seçiminde verimlilik ve üretkenlik yanında, istihdam, sağlık ve çevre boyutları da gözönüne alınacaktır.
- Sosyal güvenlik sisteminin bölgedeki nüfusun tümüne yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.
- Kadının istihdamını engelleyici uygulamaların kaldırılması ve istihdama katılımının özendirilmesi yolunda önlemler alınacaktır.

STRATEJİLER

- Toplumun gelir düzeyinin artırılması amacıyla değişik kesimlerin özellikle küçük işletme sahiplerinin ve girişimcilerin teknik bilgi, kredi ve teknolojiye ulaşabilirliği artırılacaktır.
- Bölgedeki mevcut potansiyel girişimcilerin saptanması, yönlendirilmesi ve desteklenmesi,

- Bölge içinde farklılaşmaya başlayan ekonomik faaliyetlerin coğrafi mekanlarının yeniden değerlendirilerek bu faaliyetlerin teşvik edilmesi,
- Sosyo-ekonomik değişmeler sürecinde serbest kalan emeğin, kalkınma politika ve hedefleri doğrultusunda yönlendirilmesi,
- Kadının ekonomik girişkenliği özendirilmesi ve bilgi, teknoloji ve krediye ulaşabilirliğinin sağlanması,
- Kadının "ev-içi" iş yükünün azaltılması ve kolaylaştırılmasının sağlanması; gelir getirici ve örgütlenmiş/toplu faaliyetlere yöneltilerek eğitiminin bu yönde yapılması.
- Mevsimlik tarım işçilerinin sosyal güvencelerinin ve sosyal hizmetlerden yararlanmalarının sağlanması.
- Küçük ve orta ölçekli işletmelerin desteklenerek istihdam kapasitelerinin artırılması.
- Kredinin, üreticinin üyesi olduğu iş kolu örgütleri aracılığıyla kullandırılması ve gerektiğinde ayni kredi mekanizmasının çalıştırılması.

EYLEM PLANLARI

- Yöreyi yurtiçi ve yurtdışı pazarlara bağlayan, gelir ve istihdam yaratan kurum ve kuruluşlara yönelik enformasyon ve değerlendirme üniteleri oluşturulmalıdır.
- Bölgedeki girişimcilere proje hedefleri doğrultusunda yol gösterecek ve danışmanlık hizmetleri verecek merkezi ve yerel birimler oluşturulmalı ve bu amaca yönelik, Sanayi ve Ticaret Odaları, Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonları, Ziraat Odaları Birliği, KOSGEB gibi kuruluşlarda düzenlemeler yapılmalı ve Ekonomik Kalkınma Ajansı modeli ivedilikle hayata geçirilmelidir.
- Zirai ürünlerin iç ve dış pazarlarda pazarlanmasında rekabet şansını artırıcı unsur olan ambalaj ihtiyacı için, hem bu sanayiyi geliştirme ve dolayısıyla da istihdam ve gelir imkanlarını artırmak üzere bölgede kavak ve diğer hızlı gelişen ağaç türleri ile ağaçlandırmalara gerekli önem verilmeli ve özellikle bu konularda çalışacak bir araştırma ve yayım birimi kurulmalıdır.
- Kadının "ev-içi" iş yükünü azaltıcı ortak kullanıma açık altyapılar (içme ve kullanma suyu, çamaşırhane, çocuk bakımevi, fırın vb.) geliştirilmelidir.
- GAP'ın uygulanması ile birlikte gelir dağılımında görülebilecek değişme ve gelişmeler izlenmelidir.
- Belirli alanlarda "kredi karşılık fonu" oluşturulmalıdır.
- Tarihi Harran Üniversitesi ve Harran evleri turizm ve kültür amaçlı hizmete açılmalıdır.

7- MÜLKİYET VE ARAZİ KULLANIMI

POLİTİKA VE HEDEFLER

- Toprak mülkiyeti dağılımındaki dengesizlik mevcut yasa çerçevesinde ve yeni yasal düzenlemelerle azaltılacaktır.
- Bölgedeki tarım işletmelerinin verimli hale getirilmesi için optimum büyüklükler saptanarak işletmeleri optimum büyüklükten uzaklaştırıcı eğilimleri ortadan kaldırıcı önlemler alınacaktır.
- Gelir ve istihdam stratejilerinin gerçekleşebilmesi için yörede ormanlar dahil tapu ve kadastro çalışmaları proje süresinde tamamlanacaktır.
- Çayır ve mera gibi köy ortak kullanım alanlarının korunması yolunda tedbirler alınacaktır.

STRATEJİLER

- Arazi düzenlenmesi uygulamalarının (toplulaştırma) öncelikle sulama projelerine entegre edilerek tüm bölgeye yaygınlaştırılması.
- Miras hukukunda arazi parçalanmasına yol açan düzenlemelerin gözden geçirilerek yeniden düzenlenmesi,
- Bölegede verimli tarımsal gelişmeyi engelleyen ve verimli toprak kaynaklarının erozyonla azalmasına neden olan yanlış arazi kullanım tiplerinin belirlenerek, doğal kaynakların kullanımında devamlılık sağlayacak modellerin geliştirilmesi,
- Orta büyüklükteki kentlerin ve merkez köylerin yerleşim planlarında uzun vadeli kentleşme anlayışı ile halkın gelecekteki dinlenme ve rekreaktif ihtiyaçları için özellikle kamu arazilerinden yeşil alanlar tesisi için saha tahsis edilmesi,
- Sulanabilir alanlarda verimliliği artırıcı etkisi olan koruyucu şeritler ve rüzgar perdeleri (özellikle hızlı gelişen ağaç türleri ile) tesisi için asgari yüzde 5 nisbetinde saha tahsis edilmesi,
- Hazine arazilerinin satışında ve kiralanmasında, toprak dağılım dengesi ile yöre koşulları gözönünde bulundurulmalı, bu süreçte topraksız, küçük topraklı ve tarım ve hayvancılık alanında bilgi ve beceri sahibi kişilere öncelik tanınması.

EYLEM PLANLARI

- Geçmiş deneyimlerden ve halen bu alanda çalışan kuruluşlardan yararlanarak, bölge düzeyinde topraktaki mülkiyet yapısı, toprak sınıflandırması, toplulaştırma, arazilerin el değiştirmesi vb. konularda veri toplamak, değerlendirmek, öneri geliştirmek ve uygulamada yapmak üzere merkezi bir örgütlenme oluşturulmalıdır.

- Araştırma ve uygulamalar ile uygulamaların izlenmesi ve değerlendirilmesi GAP Bölge Kalkınma İdaresi koordinatörlüğünde gerçekleştirilmelidir.
- İlgili kırsal toplulukların katılımı ve işbirliği ile köy ortak kullanım alanlarının (mera, koru vb.) korunması ve ıslahı amacıyla, projeler geliştirilmeli ve uygulanmalıdır.
- Arazi mülkiyeti ve doğal kaynakların kullanımına ilişkin düzenlemelerde, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Orman Bakanlığı, Çevre Bakanlığı ve diğer ilgili kuruluşlarla yakın işbirliği yapılarak problemlerin tanımlanması ve çözüm önerileri hususlarında ortak uygulama planları geliştirilmelidir.

IV. KAYNAKÇA

DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, ***Genel Nüfus Sayımı 1990. Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri,*** Ankara 1990.

DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, ***GAP İl İstatistikleri,*** Ankara 1993.

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, ***Türk Aile Yapısı Araştırması,*** Ankara DPT Yayınları, 1992.

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, ***Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP). Master Plan Çalışması Nihai Raporu,*** DPT, Ankara 1990.

GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI, ***GAP Sulama Sistemlerinin İşletme-Bakım Yönetimi Projesi Sosyo-Ekonomik Çalışma,*** ODTÜ Sosyoloji Bölümü, Ankara 1993.

GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI, ***GAP Bölgesi Toplumsal Değişme Eğilimleri Araştırması,*** Türkiye Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara 1993.

GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI, ***GAP Bölgesi Nüfus Hareketleri Araştırması,*** ODTÜ Sosyoloji Bölümü, Ankara 1994.

GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI, ***GAP Bölgesi Baraj Göl Aynası Altında Kalacak Yörelerde İstihdam ve Yeniden Yerleştirme Sorunları Araştırması,*** Sosyoloji Derneği, Ankara 1994.

GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI, ***GAP Bölgesi'nde Kadının Statüsü ve Kalkınma Sürecine Entegrasyonu Araştırması,*** Türkiye Kalkınma Vakfı, Ankara 1994.

GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI, ***GAP 1993 Durum Raporu,*** Ankara 1994.

MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI, ***Milli Eğitim Bakanlığı İstatistikleri,*** Ankara 1993.

P.T.T. İŞLETMESİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, ***Telefon Bağlantılı Köyler Tablosu,*** Ankara 1994.

SAĞLIK BAKANLIĞI, ***Sağlık Bakanlığı İstatistikleri,*** Ankara 1993.

TARIM VE KÖY İŞLERİ BAKANLIĞI, ***Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Hizmet Uygulamaları Genel Envanteri,*** Ankara 1994.

TÜRKİYE ELEKTRİK KURUMU GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, ***Köy Elektrifikasyon Tablosu,*** Ankara 1993.

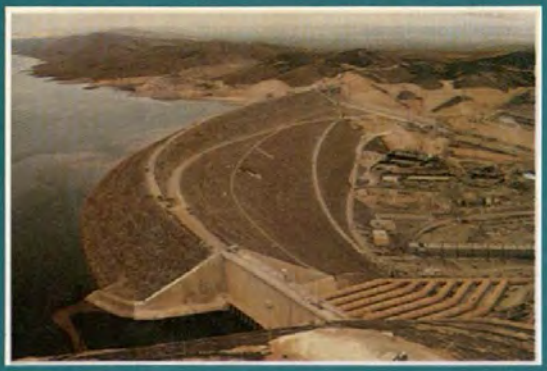

T.C.
BAŞBAKANLIK
GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI

Başkanlık

Willy Brandt Sokak No: 5
06680 Çankaya Ankara

Tel : (312) 442 23 24 (Pbx)
Fax : (312) 440 13 84
e-mail : gap-x@gap.gov.tr
Internet : www.gap.gov.tr

Bölge Müdürlüğü

Urfa Tünel Çıkış Ağzı
P.K. 155, 63000 Şanlıurfa

Tel : (414) 314 1750
Fax : (414) 313 5073

Afşaroğlu Matbaası, 425 22 44 - ANKARA